

Սույն գիրքը թվայնացվել է Գրքասեր ՀԿ-ում՝ հայերենով գրականության պահպանման, հանրայնացման և ժամանակակից թվային միջավայրում հասանելի դարձնելու նպատակով:

Կազմակերպության նախաձեռնությունը միտված է հայերեն գրքերի և տեքստերի տարածմանը, ընթերցանության խթանմանը և մշակութային ոչ նյութական ժառանգության պահպանությանը՝ ապահովելով դրանց հասանելիությունը հնարավորինս լայն շրջանակների համար:

Մենք հավատում ենք, որ թվայնացումը ոչ միայն պահպանման միջոց է, այլև գիտելիքի, գրականության և մշակույթի շարունակական փոխանցման կարևոր ուղի:

Գրքասեր ՀԿ-ն գրքերը ձայնագրում և թվայնացնում է բացառապես Ձեր նվիրատվությունների շնորհիվ: Կազմակերպությանը կարող եք օժանդակել հետևյալ հղումով՝

<https://grqaser.org/hy/donate>

Ստուգված

Հայ գրականություն, Արձակ, Պատմվածք

16+

Մանուկ Մնացականյան

Հովվերգություն

Կնոջս՝ Իրինային

Սաքոն արթնացավ խոհանոցից եկող շխկութիկից: Նա գոց աչքերով լսեց, թե ինչպես ամանեղենի ձայնը փոխվեց, դարձավ մոտեցող հատու ոտնաձայն, հրվող աթոռի գոռոց, և ճռճոռոցով բացվեց պահարանի դուռը:

— Լույսը բացվե՛ց,— ասաց Սաքոն:— Չէ, ես ձեներից պրծում չկա...

Նունեն զգեստապահարանի դռանն ամրացրած հայելուն նայելով մազերն էր սանրում: Հայելու միջով նա հայացք գցեց անկողնում պառկած ամուսնուն և չոր ու խիստ ասաց.

— Լույսն աշխատողի համար է բացվում, երեխային մանկապարտեզ տանողի համար է բացվում: Քեզ ի՞նչ...

Սաքոն գիտեր, որ իր խոսքը վեճ է ծնելու, հոգոց հանեց, անկողնուց ելավ, մեջքն անելով կնոջը՝ հագնվեց, սեղանին ընկած տուփից սիգարետ հանեց, վառեց, լուցկին չխկոցով գցեց սեղանին: Նրա լռությունը կնոջը ըմբոստություն թվաց և, երևի, դա Այդպես էր ու Այդ ըմբոստությունը բնում խեղդելու համար էր, որ Նունեն ասաց.

— Երեխան քնած է՝ ո՞ւր ես ծուխը ցնում թոքերը...

— Որ արթուն լինե՞ր՝ կարելի՞ էր,— հաճույքով խայթեց Սաքոն:— Կլինի՞, որ մի առավոտ առանց վեճ ու կռիվ ստեղծելու տանից դուրս գաս:

— Իսկ կլինի՞ մի առավոտ, որ արթնանամ ու հասկանամ՝ ես տանը տղամարդ կա... Որ ես տան հոգսը նրա հոգսն ու ցավն է...

— Դու աչքերդ քսիր, աչքերդ...

Նունեն մատիտի ծայրը երբեմն բերանը մտցնելով արտևանումներն էր սևացնում:

— Ինչո՞ւ պիտի չքսեմ,— չարախնդաց կինը: -Չագուստ՝ չունեմ՝ չունեմ, աչք էլ, հո, ունե՞մ, Իշխան Սաքո... Լավ էլ գտել եմ:

Սաքոն չպատասխանեց: Քնաց լվացվեց, սանրվեց հետ եկավ, տեսավ կինը երեխային Է հագնում: Կեսքուն-կեսարթուն՝ աղջիկն աչքերը ճպճպացնում էր:

— Պապան մատա՛ղ...— քանդվեց Սաքոն:

— Մատաղն Էն կլինի, որ երեխադ կոշիկները հագնի: Տրտից սրթսրթում Է:

— Որ պատրաստ չեն, ի՞նչ անեմ...

— Մի շաբաթ Է՛ մի գույգ կոշիկ Է նորոգո՞ւմ:

— Մենակ քո՛ երեխան չի: Ուրիշներն էլ երեխա ունեն:

— Որ հիվանդացավ՝ Էս ցուրտ տան մեջ Էս ո՞նց եմ հիվանդ պահելու...

Տանն իսկապես ցուրտ էր: Սաքոն հայացքը զցեց լուսամուտից դուրս՝ հանդարտ անձրև էր մաղում:

— Չիմա ուղիղ գնում եմ Գերասի մոտ,— սեղանից լուցկին ու ծխախոտատուփը վերցրեց Սաքոն:

— Թե չի արել կանգնիր գլխին, թող նորոգի տա:— Նունեն աղջկան գրկեց, գուլպան ձգեց, հագցրեց ու այտը համբուրելով ասաց,— այ Էդպես...

— Եղավ,— ասաց Սաքոն:— Կանգնում եմ գլխին, — ու տհաճ մթնոլորտը ցրելու համար՝ ծաղրական շարժումով ոտքը զարկեց հատակին:— Այ Էսպես:

Աղջիկը կշկջալով խնդաց:

— Երանի ինձ,— տխուր ժպտաց Նունեն, - Ուրիշների մարդիկ տուն են պահում, իմը՝ քացի Է զցում...

— Կռիվ Էս փնտրո՞ւմ,— բղավեց Սաքոն: Ի՞նչ Էս ուզում ինձնից...

— Ուզում եմ, որ մի քիչ պատասխանատվություն զգաս, — բղավեց կինը:— Նա-դա-ելու...

— Չզվեցրիր,— ատամները կրճտացրեց Սաքոն ու քայլեց դեպի դուռը:

— Չաց կառնես,— դռան շխկոցի հետ կանչեց կինը: Սաքոն զայրույթից փքված թոքերի օղը դանդաղ պարպելով աստիճաններով ծանրաքայլ վար իջավ, անցավ փողոցն ու հայտնվեց ոչ մեծ պուրակում: Առաջին տերևաթափն էր: Տարիքն առած, բարձրահասակ բարդիները դեռ կանաչ էին, մատղաշներն էին տերևաթափվում: Դա Սաքոյին հետաքրքրե՞ց, թե ուզեց միտքը կնոջից կտրել՝ կանգնեց, հայացքը ծառից ծառ փոխանցեց:

— Էս ի՞նչ Էս նայում...

Չարևանն էր. արտասահմանյան թանկարժեք մարզահագուստով ու սպորտային կոշիկներով, փորը դեմքից բավականին առաջ ընկած՝ կողքին կանգնել, հեռում էր:

— Ծառերը,— ասաց Սաքոն:— Փոխանակ սկզբում ծերերը տերևաթափվեն, հետո՛ ջահելները, հակառակն Է՛ լինում:

— Երանի քեզ,— ժպտաց հարևանը ոլ սկսեց տեղում ցատկել:— Ցավը՝ տերևաթափն Է:

— Վազո՞ւմ Էս, պարոն Չարու՞թ,— Էդպես, մի թեթև ձեռ առավ Սաքոն:

— Բա ի՞նչ անեմ,— ափը փորին հպեց Չարու՞թը: — Չե՞ս տեսնում:

— Տեսում եմ:

— Սաքո՛ւ, — ցատկը դադարեցնելով՝ թևը բռնեց Չարուբը, — արի քեզ մի խելոք, բան ասեմ: — Նա թաշկինակ հանեց, չորացրեց գլխի ցանցառ մազերը: — Էդ արվեստանոցդ ինձ վարձով տուր:

— Նկարելո՛ւ ես, — քթի տակ խնդաց Սաքոն:

— Լուրջ, — թևը ցնցեց Չարուբը: — Կոշիկի ցեխ դնեմ կամ խանութ դնեմ: Ահագին տարածություն է: Ի՞նչ ես ասում...

— Բան չեմ ասում, — ծխախոտ վառեց Սաքոն:

— Չնայած՝ խանութի համար հարմար չի: Չորրորդ հարկ է:

— Երրորդ:

— Մեկ է՝ հարմար չի: Կոշիկի ցեխ՝ կորովի: Ջուրը մեջը, տուալետը՝ մեջը: Չո՞...

— Բա ես որտե՞ղ ապրեմ, — անսպասելի ասաց Սաքոն:

— Սա տուն չի՞, — Գլխով դիմացի շենքը ցույց տվեց Չարուբը: — Քեզ քի՞չ է...

— Էստեղ ես քնում եմ, Էստեղ՝ ապրում...

— Վայ քո, — ավիզ ավին շրխկացրեց Չարուբը: — Ամիսը երկու հազար կտամ:

— Չի լինի:

— Լսիր, — ժպտաց Չարուբը: — Որ ես ներկերը բերեմ, դու գույնը բռնես, վրձինն առնեմ ու քեզ պես խզբզեմ՝ ինձ նկարիչ չե՞ն դարձնի...

— Կդարձնեն:

— Դարձա՛ վեց ամսում արվեստանոց կունենամ: Փողով մի բան չի՞, — նա ձեռքը զցեց Սաքոյի ուսը: — Յո չնեղացա՛ր...

— Չէ, հա, — ասաց Սաքոն ու մտովի շարունակեց. — «Յո չէի չափալախի... Չափալախես ու փախնես: Բա չէ՛ որ բռնեց՝ կջարդի»:

Ոչ բանուկ փողոցով մեծ արագությանը անցավ «Չապորոժեցը», ջուր ցայտեց, որ նրանց չհասավ: Չարուբը կողմ ցատկեց.

— Ո՛վ է հետևիցդ ընկել, պարագիտ, — մարզահագուստի փողքը զննեց Չարուբը: — Մի դրա մեքենային նայեք:

— Քո «Մերսեդեսը» նրա դիմաց՝ հեչ, — ժպտաց Սաքոն:

— Էլ մի ասա, — Չարուբը նորից բռնեց Սաքոյի թևը: - Թե իրիկվա կողմը Էստեղ ես՝ «Նապոլեոնով» բանով Էն աղջիկներին առնեմ գամ:

— Որտեղի՞ց Էլ տեղս գտար:

— Չլա չգտնեի: Ասացի՛ ընկերս նկարիչ է, ասացին՝ գնանք նկարները նայենք: Լավ ապրանք չէի՞ն...

— Մեկն էր նայում, Էն Էլ՝ հարամ արեցիր, կողքս նստիր հա, կողքս նստիր:

— Նրանք քո նկարը պե՛տք է... Խմել էին ուզում: Ռեստորան՝ հարմար չի, բոլորը ինձ գիտեն: Որ արվեստից խոսեցին՝ քեզ հիշեցի:

— Բա ասում ես՝ խզբզեր:

— Դե խզբզում էր, էլի՛,— ձեռքը Սաքոյի ուսին թփացրեց Յարուբը:— Ի՞նչ ես ասում գա՛նք:

— Եկեք,— Սաքոն զգաց, որ անձրևի կաթիլը ծոծրակից մեջքին է սահում՝ փշաքաղվեց, կծկվեց, ձեռքերը գրպանները խրեց:— Ես գնամ: — Գնա: Մի քիչ ակտիվ եղիր, տնաշեն...

Սաքոն քայլեց և սպասում էր, որ հարևանը վազելով պիտի գա, հասնի իրեն ու նորից բան ասի, բայց Յարուբը չէր գալիս, Սաքոն շրջեց գլուխը և տեսավ, որ նա հակառակ ուղղությամբ է վազում:

— Դու վագիր,— խոսեց Սաքոն:— Նապոլեոնով, բանով արի ու դուռս՝ փակ: Տեսնեմ աղջիկների հետ որտե՞ղ ես խզբզելու...

Նա իր անելիք մանր վրեժխնդրությունից հաճույք ստացավ, նկատեց քիչ հեռվում ընկած գարեջրի թիթեյա տուփը, քայլերը շեղեց ու մոտենալով՝ հո չտշեց...

***

Հնակարկատի բուդկան փակ էր: Փոքրիկ դռանն անհամապատասխան հսկայական կողպեքից դանդաղ կաթում էր անձրևաջուրը, Սաքոն անճար-անօգնական կանգնեց, պտտեց հայացքը: Ոչ հեռու բանջարեղենի խանութին մոտեցավ բարձր թափքով բեռնատարը, հետընթացք կատարեց և հետևամասը խանութի դռանը՝ կանգնեց: Խանութից դուրս ելավ բեռնաթափող բանվորը՝ 60-ին մոտ ցածրահասակ մի տղամարդ, ճարպիկ շարժումով բարձրացավ, գննեց թափքի պարունակությունը, վար ցատկեց, ու հայացքն առավ Սաքոյի հայացքին: Սաքոն ձեռքի շարժումով հնակարկատից հարցրեց, բանվորը չհասկացավ.

— Սոխ է,— կանչեց,— լրիվ՝ ցեխ: Բայց ժողովուրդը մեկ է՝ կտանի,— ժպտաց նա:

— Գերասը,— կանչեց Սաքոն,— Գերասը:

— Չկա:

— Գալո՞ւ է...

— Ի՞նչ իմանամ,— ուսերը վեր քաշեց բանվորը:— Երեկ քե՛ֆը լավ էր:— Բանվորը գործնական քայլերով գնաց, խանութ մտավ:

Սաքոն քիթը մոտեցրեց դռան ճեղքին, ցանկացավ բան տեսնել՝ չհաջողվեց:

— Ինքը՛, կողպեքը՛,— փնթփնթաց Սաքոն, կողպեքն ուժգնությամբ շխկացրեց դռանը:— Ունիվերսա՞լ է...— Նա դանդաղ քայլերով գնաց՝ երբեմն-երբեմն շրջվելով ու նայելով հնակարկատի բուդկայի կողմը: Անձրևը կարծես թե ուժ էր առնում:

— Սուրճ խմեմ,— ինքն իր հետ խոսեց Սաքոն, արագացրեց քայլերը, փողոցն անցավ ու մտավ սրճարան:

— Եկա՞ր, նզովյալ,— համարյա դատարկ սրահի անկյունից բամբ ձայնով կանչեց Մկրտիչը:— Շուշանիկ, մի գավաթ սուրճ՝ երիտասարդ ընկերոջս համար:

Մկրտիչի դիմաց գոլորշի արձակող սուրճ կար, օդու շիշ և կոպիտ, բազմանիստ բաժակ: Սաքոն մոտեցավ.

— Լույսը չբացվա՞ծ...

— Այո,— մատը ցցեց Մկրտիչը:— Եթե դեղ չկա՝ ինչո՞վ պիտի պայքարենք գլխացավի դեմ: Նստիր:

Սաքոն նստեց, նայեց շշին, օդու համն զգաց բերանում, փշաքաղվեց, ցնցվեց:

— Բա ես ի՞նչ եմ ասում, — Մկրտիչը օղի լցրեց, բաժակը հրեց Սաքոյի դիմաց: — Ես մեկը տուտուփուս խմիր:

— Խմե՛մ, որ...

— Սա իր շատախոսությամբ ինձ կգժվեցնի,— դատարկ աթոռներին դիմեց Մկրտիչը:— Դե՞ղ է՝ քիթդ բռնեմ, բերանդ լցնեմ...

Սաքոն բաժակը վերցրեց, գոցեց աչքերը:

— Սուտուփուս,— մատը թափահարեց Մկրտիչը: Սաքոն խմեց և Այս անգամ ներսի վայրկյան առ վայրկյան աճող ջերմությունից փշաքաղվեց, ցնցվեց.

— Փու՛ւ Լ ու...

— Ես ի՞նչ էի ասում,— խնդաց Մկրտիչը:— Այ տղա, երբ պիտի մեջդ ճարպ կուտակես: Կաշիդ է ու ոսկորդ...

— Ճարպ կուտակելու օրերն անցան...— Շուշիկը գոլորշու խշխշոցը տարածեց սրճարանում, տեղից դուրս ելավ, բաժակը բերեց, դրեց սեղանին:— Իր խելքին՝ ընկեր գտավ:

— Կյանքումդ գոնե մի անգամ տեսած կա՞ս, որ մարդու դիմաց օղու շիշ լինի ու մենակ մնա,— Շուշիկի ձեռքը բռնեց Մկրտիչը:

— Հիմա ասել էի, հա,— Շուշիկը ձեռքը պոկեց, լիքը մարմնին չներդաշնակող թեթև քայլերով գնաց իր տեղը:— Խուփը գլորվեց՝ գտավ պուտուկը:

Մկրտիչը գուցե պատասխաներ, բայց վաճառատուներին մոտեցած թիկնեղ երիտասարդը Շուշիկին ծածկեց:

— Ցույց տուր ինչ ես ծխում, ասեմ՝ ո՞վ ես դու,— Սաքոյին դարձավ Մկրտիչը: Սաքոն գրպանից դուրս բերեց, սեղանին դրեց «Պրիմայի» տուփն ու լուցկին:

— Հանճարեղ նկարիչ ես,— Մկրտիչը սիգարետ վառեց, ծխեց և անսպասելի գրպանից հանեց թուղթն ու գրիչը: — Նայիր,— ասաց, բան գծեց թղթին:— Սա ի՞նչ է... Պիտի իսկույն ասես:

— Ամերբա:

— Տըխ-մար... Ղարաբաղի քարտեզն է: Սա՛ Շուշին է,— օղ գծեց,— սա՛ Քարինտակը: Եղե՛լ ես...

— Որտեղի՞ց...

— Ես էլ չեմ եղել: Բայց դա կարևոր չի: Նրանք, ուրեմն, Շուշիից խփում են մեզ: Նրանք՝ սարի գլխին, մենք՝ սարի տակ: Մենք ի՞նչ պիտի անենք...

— Մենք էլ պիտի նրանց խփենք: Պարզ չի՞...

— Բայց որտեղի՞ց,— գրիչը թղթին կտկտացրեց Մկրտիչը:— Դա է խնդիրը:

— Սարի տակից,— ուսերը վեր քաշեց Սաքոն:— Էլ որտեղի՞ց...

— Թերուս,— գրիչը սեղանին գցեց Մկրտիչը:— Ձորից սարին խփել կլինի՞... Պիտի բարձր տեղ գտնենք:

— Իսկ բարձր տեղ կա՞, — չհասկացավ Սաքոն:

— Ուրեմն աշխարհում մի բարձր տեղ չկա՞... Պիտի գտնենք,— Մկրտիչը բռունցքով հարվածեց սեղանին:— Մեր դժբախտությունն էն է, որ եդպես էք կյանքում եդ բարձր տեղը չգտանք...

— Ընչի՞ ես գոռում,— չդիմացավ Շուշիկը:— Ես ամբողջ օրը ո՞նց եմ աշխատելու գլխացավս բռնեց:

— Բռնեց՝ բուժեմ,— Մկրտիչը օղի լցրեց:— Հո դեդ չի՞:

— Դե լավ է,— դեմքը թեքեց Շուշիկը:

— Չե՞ս հասկանում եղանակի հետ յուրա չեմ գնում, Շուշիկ ջան,— ձայնը մեղմեց Մկրտիչը, օղի խմեց, կում արեց սրճի բաժակից:— Հլա մի դուրս նայիր:

— Բա ես եսքանիդ հետ ո՞նց եմ յուրա գնում,— ժպտաց Շուշիկը:— Ամեն մեկդ մի եղանակ:

— Դու ուրիշ ես, քույրիկս,— ժպտաց Մկրտիչը: — Մի հատ էլ խմեցի՝ գալու եմ թուշդ պաչեմ:

— Ուրիշ չեմ,— ավելի լայն ժպտաց Շուշիկը:— Ասա՛ քաքիդ հետ յուրա չես գնում: Էդքան

բան:

— Դու ի՞նչ ես մռուրթդ կախել,— Սաքոյի վրա հարձակվեց Մկրտիչը:— Մատուցող է գտել, ես լցնեմ՝ ինքը խմի... — Մկրտիչը օղի լցրեց, բաժակը հրեց Սաքոյի դիմաց:

— Է՛,— հոգոց հանեց Սաքոն և խմեց:

Եվ հայացքները ամեն մեկը մի կողմի վրա՝ լռեցին: Ցուցափեղկից դուրս՝ գորշ տանիքներիև կպած երկինքն էր, մոտիկում՝ բազրիքից՝ անշտապ կաթիլք: Սրճարանը կամաց-կամաց մարդաշատ էր դառնում: »

— Մկրտի՞չ... Շուշիկն էր:

— Ի՞նչ,— ձեռքը ծնոտի տակից իջեցրեց Մկրտիչը:

— Ես ինչի՞ էք սեն առել, սուգը մտել:

— Ի՞նչ ես ուզում անենք, տիկին Շուշանիկ:

— Մի բան ասեք՝ մարդու սիրտը բացվի: Սուրճ տա՞մ... Մկրտիչը վերցրեց օղու շիշը, թափ տվեց:

— Էստեղ բան մնա՞ց, որ բան ասենք,— նա ելավ, գրպանից փող հանեց, հաշվելով՝ զցեց սեղանին:— Քառասունութ ռուբլի:

— Տասնյոթ ռուբլի, — ասաց Սաքոն, գրպանից հանեց փողը, դրեց Մկրտիչի փողերի կողքին:

— Քիչ է, — մռայլվեց Մկրտիչը: — Ստոլիկների վրա՝ հարյուր տաս ռուբլի: Այ տղա, դրանք լրիվ սարսաղ են՝ արևոտ օրը՝ հարյուր տաս, անձրևոտ օրը՝ հարյուր տաս...

— Անձրևոտ օրը պիտի թանկ ասե՞ն,— ըմբոստացավ Սաքոն:

— Անխելք,— վրդովվեց Մկրտիչը:— Անձրևոտ օրը պիտի ձրի տան, արևոտ օրը՝ երեք հարյուր ռուբլի: ճիշտ չի՞, Շուշանիկ...

Շուշանիկը գուցե պատասխաներ, բայց Այո պահին փակ անձրևանոցը թափահարելով ներս մտավ ակնոցով, մորուքով, բարձրահասակ մեկը, իրենով պատնեշեց Շուշանիկին և նայելով նրանց՝ գլուխն օրորեց:

— Եկա՞ր,— ուրախացավ Սկրտիչը, — Արի, պոետ, արի: Պոետը դանդաղ մոտեցավ, սեղանի շիշն ակնարկելով:

Ժպտաց.

— Ճիշտ եք սկսել:

— Շարունակությունն է ճշգրտում սկիզբը,— մատը փողերին պարզեց Սկրտիչը:— Ավելացրու:

— Ինչքա՞ն...

— Վաթսունհինգ ռուբլի է:

— Ավելացնելս ո՞րն է,— մեջ ընկավ Սաքոն: — Թոռ վերցնի, գևա, շիշն առնի, գա:

— Հանճարեղ միտք է,— կանչեց Սկրտիչն ու նայեց պոետին:— Էլ չխոսես: Պոետը կեղծ հոգոցով վերցրեց սեղանի վրայի փողերն ու գնաց:

— Բեզ մի թույլե ժամանակ,— կանչեց Սաքոն: Պոետը լսե՞ց, թե՞ չլսեց՝ դա կարևոր չէր. նրա խոսքն Այս պահին ինքնահաստատման, իր չգիտես ո՞ր առավելությունն ընդգծելու բնույթ ուներ:— Շվշվացնելով գևա, արի:

Շուշիկը պատվիրելուն չսպասեց, գլորշու խշխշոցը գցեց սրճարանով մեկ, երեք բաժակ սուրճ ափսեին դրած եկավ, բաժակները դրեց սեղանին, վերցրեց դատարկ շիշը:

— Հողեմ գլուխները,— ասաց:— Հաճախորդ չկա՝ լույս տալիս են, հաճախորդներս հավաքվում են՝ կտրում: Բա սա գո՞րծ է...

— Ի՞նչը,— չհասկացավ Սաքոն:

— Սա,— ձեռքը տարուբերեց Շուշիկը:— Երեք հոգի էս պուճախում, երեք հոգի՝ Էն: Ինչո՞ւ չեն հիմա լույս կտրում, որ հաճախորդի ժամին տան...

— Ո՞վ տա...— Չհասկացվեց՝ Սաքոն դիտմամբ էր խոսեցնում Շուշիկին:

— Ղեկավարները: Հեչ հիշո՞ւմ են, որ էս սեղանների վրա դարձան ղեկավար, Էն կեղծավոր «տիկին Շուշիկները» հիշո՞ւմ են...

— Գրիր վրաս,— ձեռքը թափ տվեց Սաքոն:

— Ըրը,— մռնչաց Սկրտիչը:— Հիմա էս ի՞նչ պիտի անես:

— Չահրումար,— ժպտաց Շուշիկը:— Ի՞նչ պիտի անես: Պիտի խմես,— ասաց, դարձյալ թեթև քայլերով գնաց իր տեղը:

— Հետո... Հետո ի՞նչ պիտի անես...

— Տուն չունե՞ք, տեղ չունե՞ք, երեխա չունե՞ք,— դեմքը խստացրեց Շուշիկը:— Ձեզ պե՞տք է...

— Երեխիս կոշիկները փինաչու մոտ են,— ասաց Սաքոն:

— Ամեն օր ասում ես՝ չվերցրի՞ր,— կշտամբանքով նայեց Շուշիկը:

— Տեղը նստո՞ւմ է,— ուսերը վեր քաշեց Սաքոն: — Ասա՛ գնացե՛լ էս...

— Էսօր գնացել եմ: Հաստատ:

— Էստեղ եկողը փինաչի կիիշի՞,— քթի տակ խնդաց Շուշիկը:

— Ի՞նչ անեի: Անձրևին կանգնեի, սպասեի՝ Գերաս, ե՞րբ ես գալու...

— Հիմա Գերասի հետ խոսել է լինո՞ւմ,— դժգոհեց Շուշիկը:— Կոշիկ ամնողն ո՞վ է, բոլորն էլ հներն են կարկատել տալիս: Հո չի գոռոզացել...

— Էնպես էլ կողպեք է դռանը կախել,— գլուխն օրորեց Սաքոն:— Տեսա՞նք:

— Հա,— հաստատեց Շուշիկը:— Հիմա ակադեմիկոսն ո՞վ է Գերասի դիմաց: Փի՛...

— Գերասին բան չասեք,— անսպասելի գայրացավ Մկրտիչը:— Էլի Էն Գերասն է,— նա բուբոն հպեց ցուցամատի ծայրին:— Հեչ էսքան էլ չի փոխվել:

— Էդպես իմացիր,— ասաց Շուշիկը,— բան հիշեց: — Էն օրը Գագոյիս կոշիկները տարա: Ղիք-ղիք նստել՝ ռադիոյով խորհրդարանի ճառերն է լսում: Հեչ չնայեց էլ՝ «երեք օրից կգաս»: Ասում եմ՝ այ Գերաս, պարաս նստած ես, երեք մեխ Է՞ խփիր, վերցնեմ, գնամ: Ի՞նչ ասի, որ լավ լինի... — Նա դարձյալ խշխշոց զցեց, գոլորշին ոլորվեց դեմքի մոտ, կորավ, սուրճի բաժակը ավստեին դնելով պարզեց հաճախորդին ու շարունակեց:— Ասում Է՛ նախկին հաճախորդներս են խոսում՝ չլսե՞մ... Ասում Է՛ յոթանասուն տարի չլուտ-չփլախների օրենքով շարժվեցինք՝ բան չհասկացանք, հիմա էլ ես չլուտ-չփլախներ՞րը... Սրանք էլ են, ասում առուվախ անելու, ուրիշ վարիանտ չկա...

— Բա որ ասում եմ Գերասին բան չասե՞ք,— ոգևորվեց Մկրտիչը:

Պոետն եկավ ու ընդհատեց նրանց խոսակցությունը: Նա շիշը դրեց սեղանին, ժպտաց.

— Մոսկովյան... հատուկ...

— Բաժակները,— ասաց Սաքոն:

— Բերեիր, էլի, — փնթփնթաց պոետը:— Պարաս նստած ես:

— Դու սխալ կբերե՞ս,— աչքերը ոլորեց Սաքոն:

— Առանց կռիվ սարքելու, ախպոր պես,— դեմքը թթվեցրեց պոետը, գնաց բաժակները բերեց, դրեց սեղանին:

Մկրտիչը վերցրեց օղու շիշը, ճրճրթացնելով կափարիչը բացեց:

— Համա ուժ ունե՞ս,— քծնե՞ց, թե՞ նախանձեց պոետը:

— Հը,— մռլտաց Մկրտիչը, — Ասա՛ք քանդակագործ... — Կկոցեց աչքերը, նայեց պոետին:— Մի օր չբռնե՞մ սրան քանդակեմ...

— Քանդակված պրծած է,— շիշը վերցնելով բաժակները լցրեց Սաքոն:— Սրա ի՞նչը քանդակես:

— Ձեր հավեսը չունեմ,— բաժակը շուրթերին մոտեցրեց պոետը:— Ես գնացի:

— Սպասիր,— գայրացավ Մկրտիչը:— Զեզ ո՞վ խոսք տվեց: Ռեխո՞ փակիր: Էդպես:— Մկրտիչը ձգեց, երկարացրեց շուրթերն ու տնազ արեց:— Երկրորդ լսափող...

— Շնորհակալություն,— ժպտալով խաղի մեջ մտավ պոետը:— Բայց ռեխո՞ չէ պարոն նախագահող: Ռեխո՞ խորհրդարանական արտահայտություն չէ...

— Ռազ-գա-վոր— չի-կի,— ասաց Սաքոն:

Պոետը չհամբերեց, խմեց, շունչը տեղը բերեց ու լրջացրեց դեմքը.

— Ես լեզվի հարցն եմ մոցնում օրակարգ, պարոն նախագահող,— պոետը խեթ նայեց Սաքոյին:

— Գլուխդ պատով ես տալիս,— բղավեց Մկրտիչը, մատը դրեց դիմացի թղթին:— Տղերքն էստեղ զոհվում են՝ դու լեզվի հարցն են օրակարգ մտցնում...

— Ես բողոքում եմ Էթիկայի հանձնախմբին,— փորձեց կատակի տալ պոետը:

— Գլուխդ պատով ես տալիս:

— Մկրտիչ,— սրճեփին կոպեկով կտկտացրեց Շուշիկն ու գլխով կշտամբեց:

— Դու սուս,— Շուշիկին նայեց Սաքոն:— Սրան հասնում է:

Պոետը փնչացրեց ու հաստատ պատասխանելու էր, բայց անսպասելի բան կատարվեց, փոքրամարմին մեկը, չգիտես որտեղից հայտնվելով, նստեց նրանց սեղանի մոտ, նայեց; Մկրտիչին.

— Ճիշտ բան ես ասում:

— Ի՞նչ եմ ասում...

— Տղերքը զարկվում են: Փոխանակ խելք-խելքի տան, մի ճար անեն՝ հավաքվել, ջուր են ծեծում:

— Ապրես,— ասաց Մկրտիչը:— Անունդ ի՞նչ է...

— Գրիշ:

Մկրտիչը օղի լցրեց պոետի բաժակը, հրեց Գրիշի դիմաց:

— Խմիր:

— Խմելու համար չեկա:

— Որ ասում են՝ խմիր,— ասաց Սաքոն:

— Խմեմ,— բաժակը վերցրեց Գրիշը:— Էն տղերքի կենացը: Ես ցրտին, Ես անձրևին դիրքերում կանգնած տղերքի կենացը...

— Ուղքի,— հրամայեց Մկրտիչը և բաժակը ձեռքին կանգնեց:

Մյուսներն էլ կանգնեցին: Պոետը աճապարելով գնաց, բաժակ վերցրեց, ետ դարձավ, ցանկացավ օղին լցնել՝ Սաքոն շիշը կողմ տարավ.

— Դու լեզվի հարցը օրակարգ վեցրու:

— Չոհվածների համար,— խռպոտ ձայնով ասաց Մկրտիչը:

Բաժակներն անխոս իրար մոտեցրին, խմեցին ու նստեցին: Մկրտիչը գլուխն առավ ափերի մեջ, դանդաղ ճոճվեց.

— Ի՞նչ տղերք էին...

— Ճանաչո՞ւմ էիր,— Սաքոյի թևը ցնցեց Գրիշը:

— Ո՞նց չէ,— խրոխտացավ Սաքոն:

— Միասի՞ն էիք...

— Միասին: Էն բարձր տեղից խփում էինք...

— Որ եղպես չեն խոսում,— պոռթկաց պոետը:— Առավոտից իրիկուն էստեղ վեր ընկած՝ միասին էին... Արաղս տուր:— Պոետը ձեռքը տարավ շշին:

Սաքոն սեղանից թոցրեց շիշը, կանգնեց, շիշը բարձրացրեց գլխից վեր.

— Փախիր էստեղից:

— Պետք չի,— Սալայի ու պոետի արանքը մտավ Գրիշը:

— Սաքո,— ծղրտաց Շուշիկը:

— Գնա,— պոետին հրեց Գրիշը,— Շառդ քաշիր, գնա:

— Դու՝ կռվողը, ես էլ՝ քեզ համար արաղ բերո՞ղը, պարագիտ,— չհանգստացավ պոետը:— Արաղս տուր...

— Բեզ չասի՞ն՝ գնա,— Գրիշը գրպանից դանակ հանեց:

— Միլիցիա — բղավեց Շուշիկը:

Մյուս հաճախորդները ոտքի ելան, մոտ վազեցին: Դանակի տե՛սքն էր պատճառը, Շուշիկի ճիչ-ծղրտո՞ցը, մյուսների իրարանցո՞ւմը: Պոետը վերցրեց անձրևանոցն ու ինքն իր հետ խոսելով սրճարանից գնաց:

— Դու նստիր, ախպեր, դու նստիր,— դանակը գրպանը մոցնելով Սաքոյին նստեցրեց Գրիշը:— Ես դրանց գիտեմ:

— Թող գնա իր սեղանի մոտ՝ իր արաղը ծախի,— թոքերի օղը պարպելով մուտաց Սաքոն:

— Յա՛,— գլխի ընկավ Գրիշը:— Ստոլիկ ունի: Որ Ղարաբաղը մոռացած՝ լեզվի մասին էր խոսում՝ ուրեմն ձենը տաք տեղից է գալիս: Ծիշտ չի՞, ախպեր...— Գրիշը ցնցեց Մկրտիչի թևը:

Մկրտիչը, որ Այս ընթացքում անշարժ նստած էր, ափերը դեմքից իջեցրեց: Հագիվ նշմարելի արտասուքի երկու կաթիլ սահեցին նրա գոց աչքերից:

— Ընկերներին հիշեց՝ դարդոտվեց ախպերս,— հոգոց հանեց Գրիշը:

— Երկինքը կապույտ-կապույտ,— վերացած խոսեց Մկրտիչը:— Բազեն հանդարտ պտտվում է, բարձրից վայելում էս կանաչ-կարմիր աշխարհի գեղեցիկը: Արտը քամուց ծփում է, իր տաք շունչը հասցնում բազեին, բազեն էդ շնչից հարբում, կայֆ է բռնում: Լորն արտից կանչում, իր տեղն է ասում բազեին, բայց ի՞նչ լոր կարող է նրան կայֆից կտրել թևը թափ է տալիս, լորին ասում՝ դու սուս ու էլի պտույտ, պտույտ...— Մկրտիչը բացեց աչքերը ու տխուր ժպտաց:— Ջահել ժամանակ բանաստեղծություն էի գրում: Թո՛ւ,— մռայլվեց միանգամից,— Ես անձրևը չպրծա՞վ...

— Սա պրծնելու անձրև չի,— ասաց Գրիշը: Բաժակները լցրեց:— Էդ քո ասած բազե տղերքի կենացը, որ Ես անձրևին ու ցրտին Ես բարձր տեղերում եմ: Ծիշտ չե՞մ ասում...

— Ծիշտ ես ասում,— բաժակ վերցրեց Սաքոն:

— Ե՞րբ եք Ես կողմերից եկել...

— Ե՞րբ...— Սաքոն ճպճացրեց աչքերը:— Բիչ առաջ: Գրիշը խմեց, բաժակը շիխկոցով դրեց սեղանին:

— Պիտի Ես անտերից մի հատ հետներդ բերած լինեիք: Վերցնեի, Բաղրամյանով բարձրանայի ու ամեն ստոլիկի մոտ մի հատ գռացնեի: Ասեի՝ իշի տղերք, ձեր արյունը Ես տղերքի արյունից կարմիր է... Նրանք Եստեղ կյանք տան, դուք՝ Եստեղ վիզ հաստացնե՞ք...— Գրիշը ծխախոտ վառեց:— Է՛, երգ շատ գիտեմ, ափսոս՝ ձեն չունեմ:

— Մի ասա,— քթի տակ ժպտաց Սաքոն,— լավ էլ խոսում ես:

— Հը,— քմծիծաղ տվեց Գրիշը: — Խոսում, որոշում եմ վաղը ելնում եմ, գնամ Էն տղերքի մոտ ու չեմ գնում ու չեմ գնում... Դուք՝ ուրիշ եք:— Նա վերցրեց կիսատ թողած բաժակը:— Ձեր կենացը,— ասաց, նայեց Շուշիկին:— Իմ ես երկու քաջ ախպերների կենացը:

— Հա,— ձայն տվեց Շուշիկը:— Ախպերներիդ հետևից հասնել չի լինի: Սրճարանը միանգամից մթնեց:

— Հողեմ գլուխները,— լսվեց Շուշիկի ձայնը:— Հաճախորդներիս ժամը մոտենում է՝ ո՞նց կլինեք, որ չանջատեին:

— Հիմա ես ի՞նչ պիտի անեմ...

— Ոռնա, անտեր անպետք,— մթան մեջ խոսեց Շուշիկը:— Տեսեմ՝ լսողդ ո՞վ է...

***

Հեռախոսը զանգահարում էր:

— Սաքո,— ասաց կանացի ձայնը,— Սաքո, արթնացիր:

Չգացվեց, որ մթության մեջ ցնցեցին Սաքոյին: Սաքոն վերջապես թախտից իջավ, օրորվելով քայլեց, զարնվեց, վար գցեց աթոռը.

— Զո տիրոջ մերը,— միթմրթաց, խարխափելով գտավ հեռախոսը, փորձեց լսափողը վերցնել՝ լսափողը ձեռքից ընկավ ու լսվեց,— Տու, տու, տու...

— Չահրումար, – ասաց, գնաց միացրեց արվեստանոցի լույսը: Արվեստանոցի պատից կախված նկարներ էին, պատերի տակ շարված՝ նկարներ, մեջտեղում մուրեռտն էր, լուսամուտի մոտ, անկյունում՝ օլիֆի, գինու ու օղու շշեր, քիչ այն կողմ ցածրիկ սեղանն էր, երկու հնամաշ բազկաթոռ, սեղանին սուրճի բաժակներ կային, «նապոլեոն» կոնյակի շիշ, օղու շիշ, ծխախոտ: Սաքոն բարձրացրեց աթոռը և աչքն ընկավ թախտին պառկած աղջկան: Անձրևանոցը չէր պատսպարում նրա մարմինը՝ աղջիկը ձգեց, փակեց կրծքերը՝ ոտքերը բացվեցին: Սաքոն գոցեց աչքերը, գլուխը ցնցեց, նորից նայեց: Չէ, երազ չէր.

— Դու ո՞վ ես...

— Հը, - գլուխը շարժելով քմծիծաղ տվեց աղջիկը:

Հեռախոսը նորից զանգահարեց:

— Չորրորդ անգամն են զանգահարում,— ասաց աղջիկը:— Ինչ անում էի՝ չէիր զարթնում... Սաքոն մատը տարավ շուրթերին, լռեցրեց, գնաց, վեր, վերցրեց լսափողը.

— Ասա:

— ...

— Երևի չէր միանում:

— ...

— Ո՞նց չեմ զանգել: Մեր հեռախոսները չգիտե՞ս:

— ...

— Ինչի ժամը քանի՞սն է...

— ...

— Երեքը... Երեքը: Ժամերը ո՞նց են անցնում...

— ...

— Հենց մենակ խմած ասելը գիտես: Աշխատեցի, հոգևեցի, ասի՝ աչքս կացնեմ...

— ...

— Պատվեր կա, չպիտի ուշացնեմ:

— ...

— Արտասահմանցիների համար է, աճուրդ են կազմակերպելու: Ինչով ուզում են՝ թող վճարեն:

— ...

— Եղավ: Դուլար կպահանջեմ: — Չեմ մտել: Տուլուպը գցել էի վրաս:

— ...

— Լույսը չբացվի՞... Ես ժամին մեքենա որտե՞ղ եմ ճարելու:

— ...

— Ի՞նչ կոշիկներ...

— ...

— Ասացի՞ ոչ մի խմել: Գերասը թաղման է գնացել:

— ...

Կլինի՞ մի բանի հավատաս: Գյուղերում շուտ են թաղում:

— ...

— Ինձ պե՞տք է՝ որ գյուղը: Շան նման չարչարվում ես հերիք չի, հիմի էլ ես հարցաքննությունը:

— ...

— Եղավ:— Սաքոն դրեց լսափողը, գնաց, պահարանից մուշտակ հանեց, գցեց կիսամերկ մարմնին, եկավ նստեց բազկաթոռին, վերցրեց, թափահարեց շշերը, հիասթափված վար դրեց:—Գլուխս պայթում է:

— Գնա խոհանոց, պահարանը բաց:

— Ի՞նչ:

— Գնա, գնա:

Սաքոնգնաց, թեյի բաժակը ձեռքին ետ դարձավ, հոտ քաշեց բաժակի պարունակությունից.

— Կոնյա՞կ է...

— Նապոլեոն: Պորոսս Նապոլեոնով են կտրել:

— Զո՞ո՞...

— Հարուլթը: Հարուլթն էր ասում:

— Լավ դոգա է,— բաժակը աչքերից վեր պահեց Սաքոն:— Իսկը... — Նա դանդաղ, կում-կում խմեց, աչքերը գոցելով՝ ցնցվեց, երկար արտաշնչեց, շունչը տեղը բերեց: Կենացի:

— Էդպես մի նայիր, ամաչում եմ:

— ՉԷ, հա...- Սաքոն մոտեցավ, միացրեց սենյակի միակ շքեղությունը՝ լուսամուկովը, հանգրեց արվեստանոցի լույսը, նստեց աթոռին:— Եսպես նայելը հարմա՞ր Է...

— Հարմար Է:

— Անունդ ի՞նչ Է:

— Հասմիկ: Անընդհատ մոռանում ես:

— Հա, հա, հա: Հասմիկ: Հարուզի հետ եկա՞ր...

— Ես, Հարուզը, Սվետան:

— Մենա՞կ էի...

— Մրսում եմ,— ասաց Հասմիկը:

Սաքոն մոտեցավ, ուսերի մուշտակը փռեց աղջկա վրա, նստեց թախտին: Հասմիկը մուշտակի տակից ձգեց, հանեց անձրևանոցը, պարզեց Սաքոյին.

— Կմրսես:

— Եկաք: Հետո՞,— անձրևանոցը ուսերին գցեց Սաքոն:

— Դու, Սկրտիչը, Գրիգորը խմած՝ երգում էիք: Հո տեսարան չէր...

— Ի՞նչ էինք երգում...

— Այ ֆիդայիներ, ջան ֆիդայիներ: Ճակատներդ կացրել էիք իրար ու օրորվում էիք:

— Գրիգոր, Գրիգոր, Գրիգոր...

— Փոքր-մոքր մարդ էր:

— Հա,— ճակատին խփեց Սաքոն:— Գրիշը: Երգում էինք:

Հետո թեյի բաժակներով Նապոլեոն խմեցիք:

— Հրաշք խմիչք Է,— երկար արտաշնչեց Սաքոն:— Ո՞նց տաքացրեց...

— Գլխացավդ անցա՞վ...

— Երկար մատներ ունես:— Սաքոն բռնեց աղջկա ափը, հանեց ստվերից, պահեց լուսամուկոփից ընկնող կարմիր լույսի տակ:— Նկարելու մատներ են:

— Իսկ դե՞մքս...

Սաքոն քիչ առաջ մղվեց, բարձրացրեց աղջկա գլուխը:

— Աչքերդ լավն են, քիթդ մի քիչ կարճ Է, բայց լավն Է, շուրթերդ լավն են...— Սաքոյի հայացքն ընկավ մուշտակի տակից դուրս սահած կրծքին:— Կրծքերդ...— Նա փորձեց դեքը մխրճել աղջկա կրծքերի մեջ:

— Սպասիր,— հրեց Հասմիկը, նստեց, գլուխը ցնցելով շտկեց ուսերին փռված մագերը, ոտքի ելավ, մի պահ մերկ մարմինը ցուցադրելով՝ հագավ մուշտակը:

— Չհասկացա,— կոտր ընկավ Սաքոն:— Մեր մեջ ոչ մի բան չի եղե՞լ...

— Եղել Է,— կոշիկները հագավ աղջիկը:

— Բա ինչի՞ ես ելնում:

— Պետք ունեմ,— Հասմիկը իրեն հայտնի ինչ-որ բաներ վերցրեց թախտի անկյունից, խրեց մուշտակի տակ, կտկտացնող քայլքով սենյակից դուրս գնաց:

— Աննորմալ է,— Սաքոն ելավ, փոքրիկ սեղանի վրայից վերցրեց սիգարետի տուփը:— Քեմալ... Պակաս չի լինի ձեր բանը:— Սիգարետ վառեց, ծխեց, աչքն ընկավ սեղանի կիսով չափ դատարկ բաժակին՝ թոցրեց բաժակը, խմեց.— Հո ... Հիմա կղզվեմ:

— Սուրճ կունենա՞ս...

Աղջիկն էր՝ հագնված, բարձրահասակ, ձիգ, դռան մեջ կանգնած՝ հեզանքով ժպտում էր: Սաքոն երկար նայեց: Ամեն բոպե փոխվում ես:

— Լավ չի՞...

— Եսի՞մ... Չէ, լավ է, լավ է, ինչի՞ չի լավ: Սուրճը սեղանի դարակի մեջ է. Պահում եմ, որ եկող-գնացողը չգտնի:

— Եկող, գնացող շատ ունե՞ս...

— Պատահում են:

— Քաղցր ես խմո՞ւմ, թե՞ դառը:

— Ոնց որ դու:

— Ես դառն եմ խմում:— Հասմիկը խոհանոց գնաց:

— Չարգացածներից է,— փնթփնթաց Սաքոն, բազկաթոռից ելավ, գնաց, թախտի վրայից վերցրեց տաբատը, հավասարակշռությունը չկարողանալով պահել՝ մի կերպ հագավ: — Քեֆա լավացավ,— ասաց, հայացքը այս ու այն կողմ գցեց, վերջապես տեսավ հատակին ընկած սվիտորը, վերցրեց, թափ տվեց:— Վայ Սաքո, Սաքո, չսատկես դու,— ասաց, նայեց ոտքերին՝ գուլպաներով էր, զարմացավ:— Սրանք ե՞րբ հագա,— ասաց, ոտքերն անցկացրեց կոշիկների մեջ:

— Էդ ի՞նչ ես քեզուքեզ խոսում,— լսվեց խոհանոցից:

— Խոսում եմ, Էլի: Խոսելու քիչ բան կա՞...

Սուրճի բաժակները մատուցարանին՝ Հասմիկը եկավ, բաժակները դրեց սեղանի անկյունին, սեղանը հավաքեց, սրբեց, կեղտոտ բաժակները, շշերը, մոխրամանը դրեց մատուցարանին, խոհանոց տարավ: Խոհանոցից ջրի շփշփոց լսվեց:

— Էդ ի՞նչ ես անում,— բազկաթոռին նստելով սուրճի բաժակը մոտ ձգեց Սաքոն:

— Բաժակներն եմ լվանում:

Քիչ անց մաքուր մոխրամանը ձեռքին Հասմիկը եկավ, մոխրամանը դրեց Սաքոյի դիմաց.

— Համեցեք,— ասաց, նստեց բազկաթոռին, սիգարետ վառեց:

— Քեմալիդ նայե՛մ, մաքրասիրությանդ նայե՛մ....

— Քեմալ ծխողը մաքրասեր չի լինում...

— Որտեղի՞ց... Նրանց ուշքն ու միտքը կայֆն է:

— Բացառություններ, ուրեմն, պատահում են,— Հասմիկը շուրթերին մոտեցրեց սուրճի բաժակը, կում արեց, դրեց վար:— Թող սառի:

— Անուշ ժպիտ ունես:

— Ուրի՞շ...

— Ուրիշը՝ չեմ հիշում: Սուրճը խմենք, պառկենք՝ ուրիշն էլ ասեմ:— Սաքոն ձգվեց սեղանի վրայով, համբուրեց աղջկա այտը, ցանկացավ շուրթերն էլ համբուրել Յասմինը գլուխը հետ տարավ:

— Յանգատացիր,— ձեռքով կամաց հետ մղեց, նստեցրեց Սաքոյին:

— Բեզանից գլուխ չեմ հանում,— փնչացրեց Սաքոն: Լռեցին: Դրսի աշխարհն իրեն զգացնել տվեց, ավտոմեքենայի ազդանշանը նվագեց լամբադայի կիսատ-պռատն ու սսկվեց:

— Յարուբի մակարոնակից չես բարձրանում,— վերջապես խոսեց Յասմինը:

— Յարուբն էլ է ասո՞ւմ՝ խմենք, պառկենք,— խայթեց Սաքոն:

— Դա քեզ չի վերաբերում:

— Որ չի վերաբերում՝ ինչի՞ մնացիր մոտս...

— Ասացիր՝ մնա, հետո՞ խոսելիք ունեմ:

— Ու՛ խոսեցի՞նք...

— Խոսեցինք:

— Ասացի՞, որ քո էդ Յարուբը փողից դեն՝ աշխարհ չի պատկերացնում...

— Չէ:

— Յիմա եմ ասում:— Սաքոն ելավ, վառեց արվեստանոցի լույսը, մոտեցավ պատին:— Տես, տես,— մատնացույց արեց նկարները:— Նայիր: Ինչքան էլ էստեղ են շարված: Ամեն մեկը՝ հարյուր հազար: Յիսուն հազարով՝ կխլեն,— ինքն իր խոսքերից ոգևորվելով՝ գոչեց Սաքոն:— Դուլարով... Յաշվիր՝ ի՞նչ է անում: Զանի՞ Յարուբ կմտցնեմ ջեբս ու դուրս կհանեմ: Նապոլեոն չեմ խմո՞ւմ, չեմ ուզո՞ւմ չեմ խմում: Նապոլեոնն ինձ համար, Յարուբիդ նման, կյանքի նպատակ չի: Յասկացա՞ր...

— Յասկացա,— ժպտաց աղջիկը:

— Բա իհարկե: Թքել եմ ես նրա վրա էլ, Նապոլեոնի վրա էլ, տո հենց, Կոստուզովի վրա էլ:

— Օղի կխմե՞ս...

— Օղի՞ ... Որտեղի՞ց,,,

Յասմինը ելավ, պայուսակը բերեց, միջից օղու շիշ հանեց, շոկոլադի սալիկ, դրեց սեղանին:

— Բաժակներ բերեմ,— ասաց, գևաց խոհանոցից բաժակներ բերեց ու նստեց:

— Ֆոկուսնի՞կ ես:

— Որ կոնյակն առավ՝ սա էլ առավ, ասաց՝ պահիր, պետք կգա:

— Անասուն,— շիշը բացելով դեմքը թթվեցրեց Սաքոն: — Ուրեմն Սաքոն փող չունի, որ կոնյակ առնի, օղի առնի, առ, որ պետք լինի՝ հենց քեզ էլ կառնեմ, Յարուբ տղա:— Խոսքի հետ նա օղի լցրեց բաժակները, լռեց մի պահ ու հոգոց հանելով ասաց.— Սարերում թողած իմ ֆիդայի տղերքի կենացը:— Սուսուփուս խմիր, բան չասես:

— Չեմ ասում,— տխրածայն ասաց Յասմինը:

Սաքոն բաժակը միանգամից դատարկեց: Յասմինը կում արեց, վրայից մի ումպ սուրճ խմեց:

— Յաստավիզ,— բաժակը սեղանին դրիկացրեց Սաքոն: — Չես գնում Դարաբաղ՝ քո գործն է, գոնե գենք առ՝ օգնիր: Չասացի՞...

— Չէ,— աղջկա աչքերի մեջ արտասուքը խաղաց:

- Աչքերդ չոր պահիր,— մատը տարուբերեց Սաքոն:— Նրանց Հարուբթի հույսին հո չե՞նք թողնի... Ճիշտ չեմ ասո՞ւմ...
- Ճիշտ ես ասում,— Հասմիկի ծնոտը դողդողաց:
- Էդ պարագիտները կարծում են, թե ազգի հույսը իրենք են: Հայհո՞ւյ... Ազգի հույսը էն տղերքն են, ես եմ ազգի հույսը,— կրծքին խփեց Սաքոն:— Ճիշտ չեմ ասո՞ւմ...
- Գուցե... Գուցե օդին պետք չէ՞ր:— Աչքերը թաշկինակով չորացրեց Հասմիկը:
- Ո՞նց պետք չէր:
- Չոր-չոր խմում ես:— Հասմիկը ջարդեց շոկոլադի սալիկը, դրեց Սաքոյի դիմաց:— Մի բան դիր բերանդ:
- Չեմ կարող:— Սաքոն իրեն օդի ցրեց:
- Վրա-վրա՝ խմում ես:
- Մի կում,— ասաց Սաքոն, իսկապես կում արեց, կիսատ բաժակը դրեց սեղանին, սիգարետ վառեց:— Էդ Հարուբթիդ չասի՞ վեր կաց, ռադո քաշիր գնա: Մեկ էլ էստեղ ոտդ չմտնի,—մատով սեղանին կտկտացրեց Սաքոն:
- Չէ,— Հասմիկը քիթը վեր քաշեց, նորից թաշկինակը տարավ աչքերին:
- Չեմ հասկանում,— ուները վեր քաշելով քմծիծաղ տվեց Սաքոն:— Որ Էդքանը չեմ ասել՝ ի՞նչ ենք խոսել: Ես խոսելու ի՞նչ ունեմ նրա հետ... Հը՞...— աղջկան նայեց Սաքոն:
- Արվեստանոցից էիք խոսում:
- Արվեստանոցի՞ց...— Սաքոն գլուխը ցնցեց, փորձեց զգաստանալ:— Արվեստանոցից ի՞նչ էինք խոսում...
- Որ մի տարով վարձով տաս: Հետո՞ կերևա...
- Առը քեզ,— Սաքոյի բուրբ մատը ցցվեց ցուցամատի ու միջնամասի արանքից:
- Մկրտիչն ասաց՝ ապրել չի լինում: Կամ դու տուր կամ՝ ես:— Հասմիկը դարձյալ չորացրեց քիթն ու աչքերը:
- Հետո՞...— աչքերը խոշորացրեց Սաքոն:
- Ասաց՝ փողը կկիսենք, մի արվեստանոցով յուր կգնանք...
- Որոշում ընդունողիս նայիր,— ափն ափին շրխկացրեց Սաքոն:
- Ասաց՝ քոնը հարմար է: Էնքան քանդակները ո՞նց ենք տեղափոխելու...
- Համաձայնվեցի՞...
- Ըհը...
- Ախ Մուկու՛չ, ախ Մուկո՛ւչ,— գլուխը բռնած օրորվեց Սաքոն:
- Ամիսը երկու հազար:— Հասմիկը ելավ, աչքը պատերից կախված նկարներին՝ դանդաղ քայլեց, նկարից նկար անցավ:
- Ո՛ւր գնացիր, արի էստեղ,— գոռաց Սաքոն, խմեց կիսատ թողած բաժակը: Հասմիկը քիչ էլ նայեց, ետ եկավ, նստեց, ոտքը գցեց ոտքին, սիգարետ վառեց:
- Հետո ի՞նչ եղավ...
- Հետո,— տխուր ժպտաց Հասմիկը,— նրանք գնացին, ես մնացի:

— Ինչի՞ մնացիր:

— Հարուբն ասաց՝ մնա: Դու էլ ասացիր:

Սաքոն սիգարետ վառեց, ծխեց: Լսվեց բեռնատարի աղմուկը, որ հեռանալով մարմրեց:

— Հետս պառկեցիր, որ չփռշմանե՞մ,— քմծիծաղ տվեց Սաքոն:

— Չէ,— հոգոց հանեց Հասմիկը:

— Բա ի՞նչ արեցիր:

— Ես չարեցի, դու արեցիր:

— Ի՞նչ արեցի: Պիտի բառերը մեկ-մեկ բերանիցդ քաշե՞մ, զայրացավ Սաքոն: Հասմիկը թեքեց հայացքը նայեց մի կետի ու զուսպ ձայնով ասաց.

— Գլուխդ առար ձեռքերիդ մեջ ու... մղկտացիր:

— Էլ մղկտալիդ ո՞րն է, իշխան Սաքո,— ինքն իր հետ խոսեց Սաքոն:

— Ասում էիր՝ սուտ կյանքով եմ ապրում ու մղկտում:

— Հետո՞...

— Ասում էիր՝ նկարների չեն վաճառվում... Որ ինքդ էլ չես հասկանում նկարիչ է՞ս, թե՞ նկարիչ չես... Ասում էիր՝ աղջկադ կոշիկները ինչ-որ Գերասի մոտ են, փող չունես՝ գնաս, վերցնես...— Հասմիկը հայացքը հեռվում՝ նույն կետին, լռեց:

— Էլ ի՞նչ էի ասում,— Սաքոն ձգվեց, ցնցեց Հասմիկին: — Ինձ նայիր...

— Ասում էիր՝ խմում, աքլորանում ես,— հայացքը դարձյալ հեռվում ասաց Հասմիկը:— Էլ ավտոմատ, էլ ֆիդայի, էլ Ղարաբաղ: Իսկ ճիշտը՝ լրպոր լակոտ եմ, ասում էիր ու մղկտում...

— Ինձ նայիր,— նորից Հասմիկին ցնցեց Սաքոն:

— Չեմ կարող,— աչքերը խոշորացնելով Սաքոյին նայեց Հասմիկը, ծածկեց դեմքն ու հեկեկաց:— Չեմ կարող... Հերիք է:

Սաքոն օղի լցրեց, խմեց: Հեռուներից եկավ, հասավ անցնող գնացքի դղրդոցը:

— Ճիշտ եմ ասել,— վերջապես խոսեց Սաքոն:— Ո՞նց չես թքել երեսիս ու գնացել:

— Ո՞ւր գնայի,— ձեռքերը դանդաղ դեմքից իջեցրեց Հասմիկը:— Դու խոսում էիր, ես իմ մասին էի մտածում...

— Զո մասի՞ն,— չհասկացավ Սաքոն:— Զո մասին ի՞նչ էիր մ տածում :

— Մտածում էի, էլի, — հոգոց հանեց Հասմիկը:

— Չես ուզում մի ասա: Սեմ բեդ՝ ադին ատվետ,— անսպասելի ռուսերեն խոսեց Սաքոն:— Գնանք պառկենք:

— Պառկենք, հա, պառկենք,— վրդովվեց աղջիկը:— Մենակ պառկելո՞ւմ է...

— Զեզկից գլուխ չեմ հանում: Ի՞նչ ես ուզում ինձանից,— բղավեց Սաքոն:

— Խմած ժամանակ մեկ մի մարդ ես դառնում, մեկ՝ ուրիշ,— տխուր ժպտաց Հասմիկը:

— Հա,— չոր կտրեց Սաքոն:— Զամելտոնի նման գույնս փոխում եմ:

— Փոխում ես:

— Ո՞ր գույնս է դուրդ գալիս, ասա:

— Լղպոր գույնդ:

— Լղպորներին ես սիրում... Զարուբթ էլ է լղպո՞ր, լիրբ...

Զասմիկը գլուխը շոջեց, նորից թաշկինակը տարավ աչքերին:

— Ասա՛ Զարուբթ էլ է լղպո՞ր...

— Լղպորը ես եմ,— հագիվ լսելի արտասանեց աղջիկը: — Ես էլ եմ սուտ կյանքով ապրում...
Պա՞րզ է:

— Պարզ է, Չէ, հեչ էլ պարզ չի,

— Ես Զարուբթի հետ կապ չունեմ:

— Ո՞նց չունես: Զետն ես ու՛ կապ չունե՞ս....

— Սրանով կապ ունեմ, սրանով, սրանով... Իսկ սրանով՝ կապ չունեմ:— Զասմիկը ճտքերով կոշիկները ցույց տվեց, փեշը, սվիտորը, ապա ձեռքը տարավ սրտին:

— Զասկացանք: Զագնում, կապնում է:

— Զագնում, կապնում,— գլխով հաստատեց Զասմիկը:

— Քեզ ու են մյուսի անունն ի՞նչ էր...

— Ինձ ու Սվետային:

— Բա ո՞նց.. Պիտի հագնվեք, պիտի վայելեք... Քեմալից պակաս չեք ծխում, խմածներդ էլ՝
Նապոլեոն կոնյակ: Ու ո՞վ: Զարուբթը: Թու...

— Դու խմեցրու,— Զասմիկը ելավ, ծխախոտը մատների մեջ՝ ցուցադրական աջ ու ձախ
քայլեց, կանգնեց, քիչ բարձրացրեց կոնքը:— Ի՞նչն է վատ...

Նա իսկապես գեղեցիկ էր և պետք է, որ Այդ գեղեցիկից մաքրությունն ճառագեր: Սաքոյի
ներսում արվեստագետի ոգին ընդվզեց.

— Բա քո պատիվն ո՞ւր է,— բռունցքը սեղանին իջեցրեց Սաքոն:— Մերդ քեզ Քեմալը
բերանիդ է ծնե՞լ, թե՞ մերկ ու մաքուր...

Զասմիկը մոտեցավ, ձեռքը սահեցրեց Սաքոյի ուսի վրայով, նստեց դիմացն ու դաժան
ժպտաց.

— Իսկ քո պատիվն ո՞ւր է... Իմ արվեստանոցն էլ սա է:— Աղջիկը ձեռքերը տարավ
կոնքերին, սահեցնելով բարձրացրեց, հասցրեց կրծքերին:— Բա՞...— Նա տարածեց ձեռքերն
ու կշկջալով ծիծաղեց:— Վայ, մամա ջան...

Նա շարունակեց ծիծաղել, և Այդ ծիծաղի մեջ նյարդային, նյարդայցնող շեշտ կար:

— Վերջացրու: Քանի՞ տարեկան ես:

Աղջիկը մի երկու անգամ էլ կշկջաց ու լրջացավ միանգամից.

— Քսաներկու:

— Վաղո՞ւց ես արվեստանոցդ վարձով տալիս,— ատամները կրճտացրեց Սաքոն:

— Էդպես մի նայիր,— բղավեց աղջիկը:— Դու ինձանից լավը չես:

— Ես արվեստանոցս դեռ վարձով չեմ տվել:

— Տվել ես:

— Խմած մարդու խոսք,— ուսերը վեր քաշեց Սաքոն: — Պաղումանշ... Հասմիկը պայուսակը բացեց, միջից թուղթ հանեց, կարդաց:

— Ներքին պայմանագիր:— Մենք,— աղջիկը նայեց Սաքոյին:— Անուն ազգանուն հայրանունդ երևի հիշում ես,— ու շարունակեց,— մի կողմից, մյուս կողմից Հարություն Աղաբեկի Վարդանյանը կնքեցինք Այս պայմանագիրը առ այն, որ առաջինը մի տարի ժամկետով վարձով երկրորդին է հանձնում իր արվեստանոցը:— Հասցե, ստորագրություն...

— Ո՞նց թե,— ձեռքը դեպի թուղթը պարզեց Սաքոն:— Լո՛ւրջ...

— Ստացական,— ետ մղելու շարունակեց կարդալ Հասմիկը: — Ես, Այսինչ Այսինչյանս ստացա Այսինչ Այսինչյանից տասներկու հազար ռուբլի կանխիկ գումարով: Վկաներ՝ Շատվորյան Գրիգոր, Խոջաբեկյան Մկրտիչ...

— Բա դուք... Դուք վկա չեի՞ք,— ինքնաբերաբար հարցրեց Սաքոն:

— Հարույթը կին կխառնի՞ Ես գործին,— Հասմիկը քմծիծաղ տվեց, թուղթը գցեց սեղանին, պայուսակից փողերը դուրս բերեց, դրեց Սաքոյի դիմաց:— Վեց հազար ռուբլի: Մյուս վեց հազարը Մկրտիչը տարավ:

— Թուղթը կպատռենք,— Սաքոն վերցրեց, պատռեց թուղթը:— Եսպես: Փողերն էլ կտանեմ, կխոթեմ Հարույթի քամակը:

— Խոթեցիր,— ժպտաց Հասմիկը:— Թուղթն երկու օրինակից է: Մյուսը՝ Հարույթի մոտ է:

Սաքոն ծխախոտ վառեց, ելավ, գլուխը կախ պտտվեց արվեստանոցում, մութերտի մոտից վերցրեց ներքը քերելու դանակը, մոտեցավ պատից կախ նկարներից մեկին, նայեց, նայեց, անսպասելի պատռեց կտավը, դանակը տարավ երկրորդ կտավին:

— Չճո՛ւս,— բղավեց Հասմիկը, վեր թռավ, բացեց պատշգամբի դուռը:— Ինձ ներքև կգցեմ, չճո՛ւս...

Սաքոն շոջվեց: Աղջկա ձայնը և առավել՝ հայացքը հաստատ էին:

— Փորձանք ե՛ս,— Սաքոն դանակը վար նետեց, մոտեցավ սեղանին, վերցրեց օղու շիշն ու կոկորդից խմեց:

Հասմիկը դուռը գոցեց, դանդաղ քայլերով ետ եկավ, փլվեց բազկաթոռին:

— Ես մարդկանց ի՞նչ եմ ասելու,— Սաքոյի խոսքն, իհարկե, ինքն իրեն էր ուղղված:—Ասելու եմ՝ ծախվե՛լ եմ... Հը... Ի՞նչ եմ ասելու...

Հասմիկն իրեն օղի լցրեց, խմեց, ձեռքի ափով սրբեց բերանը.

— Իսկ ես ասո՞ւմ եմ, որ ծախվել եմ...

— Զո՛ւր՝ ի՞նչ,— ուսերը վեր քաշեց Սաքոն:— Զո՛ւր չի երևում: Սա ռեալ արվեստանոց է՝ իմն էր ու հիմա իմը չի:

— Սա ռեալ չի՞,— ձեռքը սրտին դրեց Հասմիկը:— Ռեալը չորս պա՛տն է:

— Դրան ի՞նչ է եղել: Իր համար աշխատում է: Հարույթի նման մեկին ճարում ես՝ ավելի լավ է աշխատում:

— Լաիրո՛ւ, — զզվանքով Սաքոյին նայեց աղջիկը:— Ասում էին նկարիչները ցինիկ են՝ չէի հավատում: Հավատամք էլ չեն թողնում...

— Հավատա՛մք...— Սաքոն մոտեցավ, նստեց բազկաթոռին:— Իսկ էդ հավատամքը դու ունեցե՛լ ես... Ես զիրիլը չի՞ քո հավատամքը:— Նա վերցրեց Զեմալի տուփն ու զարկեց սեղանին:— Հավատամք...

Աղջիկը կու՛մ արեց օղու բաժակից, գոցեց աչքերը: Լուսնալույսի պես մեղմ ու դանդաղասահ՝ նրա դեմքին ժպիտ հայտնվեց: Հեռու-հեռուներից լսվեց ու կորավ էլեկտրաքարշի բամբ ազդանշանը:

— 88-ի փետրվարը հիշո՞ւմ ես...

— Ո՞նց չեմ հիշում,— ասաց Սաքուն:— Դու էդ ո՞ւր հասար...

— Առաջին կուրս,— խոսեց աղջիկը:— Ոչ ոտքերիս տեղը գիտեի, ոչ՝ կրծքերիս:— Հասմիկը բացեց աչքերն ու հայացքը հառեց առաստաղին:— Ու՛ հրապարակ, ու՛ ժողովուրդ, ու ես՝ պրովինցիայից եկած աղջիկս, էդ ժողովրդի մեջ, նրա իմ չափը, ու՛ Ղարաբաղ, ու՛ հեքիաթից դուրս պրծած հարթակի տղերքը...

— Ճախրանք...— ասաց Սաքուն ու աչքերը լցրեց:— Ճախրանք,— ձայնը կերկերաց:

— Ըհը՞...— Սաքոյին նայեց աղջիկը:— Դասադուլ էր պետք՝ անում էինք, նստացույց էր պետք՝ անում էինք, հացադո՞ւլ անում էինք ու հավատամքով, որ քո արածը շատ է կարևոր... Եվ մի այնպիսի համոզվածությամբ, որ Սերվանտեսի հերոսն էլ չուներ...

— Էդպես էր,— հաստատեց Սաքուն, բաժակը պռնկեպռունկ օղի լցրեց, խմեց: Էդպես էր:

— Հոգու ինչ վերելք էր,— գլուխը տմբտմբացրեց ՝ աղջիկը:

— Ճոխ... Ճոխ լեզու ունես:

— Թատերական ինստիտուտ...

— Դերասա՞ն ես,— անսպասելի ուրախացավ Սաքուն: — Շուտ ասեիր...

— Չես տեսնո՞ւմ... Կոնքերս ճոճելով դերասանություն եմ անում:

— Վերջ տուր: Արի հիմա միասին խմենք:— Սաքուն օղի լցրեց:— Բաժակ-բաժակի խփենք ու խմենք:

Սաքուն բաժակը բարձրացրեց: Հասմիկը քիչ հապաղումով վերցրեց: Նրանք լուռ իրար նայեցին, բաժակները հպեցին իրար ու խմեցին:

— Շատ ես խմում,— ասաց Հասմիկը:— Մի բան դնեիր բերանդ:

— Էդ՝ հեչ,— ձեռքը թափ տվեց Սաքուն:— Իմ լավը էն է, որ մյուս օրը գլուխս չի ցավում: Ուրիշներինը ցավում է, իմը՝ չի ցավում: Դու շարունակիր:

— Ի՞նչ շարունակեմ...

— Ճախրանքդ, որ ասում էիր... Էն...

— Չէ, ճախրանք չէր,— հոգոց հանելով գլուխն օրորեց Հասմիկը:— Պարզապես՝ երկու տարի՝ թռի-վռի մի ճպուռ...

— Հետո՞ ճպուռի թևերը պոկեցին,— Սաքուն ափերն իրար զարկեց:— Էդպես չի՞...

— Ըհը,— քիթը քաշեց աղջիկը:— Կռիվը պրծավ:

— Պարզվեց, որ մեր կռիվը Հարունի համար է եղել: Էդպես չի՞...

— Ըհը: Մենք դատարկվեցինք, նրանք լցվեցին:

— Հասկանո՞ւմ ես՝ ինչ դուրս եկավ,— ատամները կրճտացնելով աղջկան ցնցեց Սաքուն:

— Ոչինչ էլ դուրս չեկավ,— ձեռքը թափ տվեց աղջիկը, խմեց կիսատ թողած օղին:— Հավատս որ փշրվեց՝ ինձ համար մեկ է:

— Վայ ես ձեր,— ճոճվեց Սաքուն:— Վայ ես ձեր... Ավտոմատը վերցնեմ ու դրանց զրացնեմ...

— Խելառ:

— Գրիշ... Գրիշն ո՞ւր է...

Հասմիկը ելավ, խոհանոց գնաց, թրջված թաշկինակը ձեռքին ետ եկավ, կանգնեց Սաքոյի հետևը, թաշկինակը դրեց ճակատին, գլուխը ձգեց, կացրեց իր փորին:

— Հիմա լավ կլինես,— ասաց, սրբեց Սաքոյի դեմքը:— Այ եսպես... Խելոքս:

— Ուխա՛յ,— ասաց Սաքոն:— Ինչ լավ է...

— Կինդ չի անո՞ւմ...

— Կինս ճշում, բղավում է:

— Ո՞նց կարելի է եսպես խելոքի վրա բղավել,— ժպտաց Հասմիկը, շոյեց Սաքոյի մազերը:— Բա կարելի՞ է...— Նա կռացավ, համբուրեց Սաքոյի ճակատը, թաց թաշկինակը ծալեց, դրեց վզին ու նստեց:— Հիմա կոզվես:

— Ես փողերի կեսը վերցրու,— Սաքոն փողը հրեց Հասմիկի դիմաց, - վերցրու ու թքիր Հարութի վրա:

— Խելառ:

— Բա ի՞նչ: Թո՛ւ,— թքեց Սաքոն:— Եսպես կթքես նրա երեսին: Եղա՛վ...

— Ինձ փող պետք չի,— տխրեց աղջիկը:

— Ի՞նչ է պետք: Ասա՛ ի՞նչ է պետք: Մի ամաչիր, ասա...

— Արվեստանոցդ... Էստեղ ես մաքրվում եմ: Հասկանո՞ւմ ես...— Հասմիկը շեշտակի նայեց Սաքոյի աչքերի մեջ:

— Արի, մաքրվիր, ո՞վ է խանգարում:

— Ո՞նց գամ: Առավոտյան արվեստանոցդ դատարկելու են:

— Չեմ թողնի,— բռունցքը սեղանին իջեցրեց Սաքոն:— Կսպանեմ:

— Կթողնես,— հոգոց հանեց Հասմիկը:— Չոքանչիդ չորս հազար ռուբլի ես պարտք:

— Որտեղի՞ց գիտես:

— Որ մոկտում էիր՝ ասացիր:

Հասմիկը սիգարետ վառեց: Սաքոն օղի խմեց ու անսպասելի աշխուժացավ.

— Բա ես կյանքի՞ն եր արժանի աղջիկս,— տնազ արեց:— Բա մուգիկալի ուչիլիշչան իզո՞ւր ավարտեց, նրա սաներին մատաղ, լատիչնիկ էր:— Սաքոն բռնեց Հասմիկի թևը:— Ես մայր չունեմ, դու՛ չունես, չէ, ես աշխարհքում մենակ, ինքն է ու իր աղջիկը: Մենք ես կյանքին արժանի եմք, աղջիկը՝ չէ: Մենք պիտի տակը լինենք, իրենք՝ վրան: Շոպենի նոկտյուրնն էլ հետը:— Սաքոն տարածեց ձեռքերը:— Տրա-յա-յա...

— Մկրատ ունե՞ս...

— Ունեմ: Ի՞նչ ես անելու:

— Բեր:

Սաքոն ելավ, մկրատը բերեց, տվեց Հասմիկին:

— Էդ ի՞նչ է եղունգներիդ վիճակը,— իբր թե խստացավ Հասմիկը:— Նստիր, պիտի կտրեմ:

— Մայրի՞կս ես,— քմծիծաղ տվեց Սաքոն:

— Կինը ծնված օրվանից մայր է: Ձեռքդ տուր:

— Յո չասացիր...

— Բա ի՞նչ.— Հասմիկը սկսեց կտրել եղունգները:

Լեզուն չբացված՝ տիկնիկը սեղմում է կրծքին՝ մայրություն անում: Մյուս ձեռքդ տուր: Ես օրը կհիշվի:

— Լավն ես,— ձեռքը Հասմիկի ափի մեջ դնելով ասաց Սաքոն:— Ափսոս ես:

— Դու ես ափսոս: Մի խմիր:

— Է՛,— ձեռքը թափ տվեց Սաքոն:

— Նկարներիդ ինձ շատ են դուր գալիս:

— Մոդիլյանի՞ լսել ե՞ս...

— Լսել եմ: Աչքերդ շաղկում են:

— Թուրուզ-Լոթրեկից էր գալիս. Սեդանից էր գալիս, բայց ինքն էր: Ինքը կար: Նրա գիծը, նրա պլաստիկան կարո՞ղ է ուրիշն էլ ունի... Հը՞... Ո՞վ ունի...

— Չգիտեմ:

— Որ չգիտես՝ մի խոսիր: Նրա «Էլվիրան» տեսե՞լ ես...

— Չեմ տեսել:

— Որ չես տեսել՝ ի՞նչ ասեմ,— գլուխը թեքեց Սաքոն:

— Տեսել եմ, տեսել եմ, ասա:

— Հիմա քեզ ցույց կտամ,— Սաքոն ելավ, քիչ ճոճվելով, գնաց, թուղթ ու մատիտ բերեց, նստեց, կքվեց սեղանին:— Այ Եսպես էր նկարում,— Սաքոն գծեր քաշեց. չհավանեց, կողմ նետեց թուղթը, ուրիշ թուղթ վերցրեց:— Չէ՛ Եսպես:— Սաքոն նորից գծեր քաշեց, չհավանեց, կողմ նետեց:—Հիմա քեզ պիտի նկարեմ:— Նա մի պահ կկոցած աչքերով նայեց Հասմիկին, արագ-արագ գծեր քաշեց:— Եսպես: Մոտավորապես: Չգո՞ւմ ես ինչ պլաստիկա ունի... Բայց աղքատ էր խեղճը ու հո չէր խմում: Նա ելավ, թուղթը ձեռքին մոտեցավ սենյակի մեջտեղում ցցված դատարկ աթոռին, պարզեց թուղթը:— Ես Մոդիլյանին եմ, գնեցեք իմ նկարը...— Մի պահ սպասեց, քայլեց, կանգնեց մուրեքտի մոտ:— Ես Մոդիլյանին եմ: Գնեցեք իմ նկարը.- Սպասեց, ապա քայլեց կանգնեց թախտի մոտ:— Ես Մոդիլյանին եմ, գնեցեք իմ նկարը,— ասաց, սպասեց ու բերանքսիվայր փռվեց թախտին:

— Մոդիլյանի,— քիչ անց շշնջաց աղջիկը, մի կում օդի խմեց, ապա ելնելով՝ արագ-արագ հանվեց, մերկացավ, ոտքերի ծայրերի վրա մոտեցավ Սաքոյին:— Մոդիլյանի,— շշնջաց,— ինձ նկարիր: Ինձ մերկ ու մաքուր նկարիր...— Սաքոն չէր շարժվում: Աղջիկը կռացավ, ցնցեց Սաքոյին: Մոդիլյանի, ինձ մերկ ու մաքուր նկարիր, Մոդիլյանի...: Աղջիկը բռնեց Սաքոյին, տնքալով շրջեց մեջքի վրա:— Մոդիլյանի,— ձայնը բարձրացրեց աղջիկը: Սաքոն խռացրեց Խո՛գ,— բղավեց աղջիկը, հարվածեց Սաքոյին,— խոգ, խոգ, խոգ... Ձեզ մաքրություն պե՛տք է...— Նա հեկեկոցը խեղդելով հետ դարձավ, մուշտակը զցեց ուսերին, ծխախոտ վառեց ու կծկվեց բազկաթոռի մեջ:

***

Սաքոն սրճարան մտավ:

— Եկա՞ր,— խոպոտ ձայնով կանչեց Մկրտիչը:— Շուշանիկ, մի գավաթ սուրճ՝ երիտասարդ ընկերոջս համար

— Սկսվե՛ց,— կանչեց Շուշիկը:

— Հը,— ներողամիտ ժպիտով գլուխն օրորեց Մկրտիչն ու դարձավ Սաքոյին,— բաժակը, բաժակը հետո՞ բեր:

Սաքոն բաժակ վերցրեց, մռայլադեմ մոտեցավ, նստեց, բաժակը շխկոցով դրեց սեղանին.

— Միանգամից բաժակները դիր մոտո՞ւ, էլի:

— Ոչ,— մատը ճոճեց Մկրտիչը:— Կռվողն իր գեներ պիտի իր հետ բերի:— Նա օղի լցրեց Սաքոյի բաժակը, նայեց իր կիսատ բաժակին՝ քիչ ավելացրեց:

— Հա,— կանչեց Շուշիկը:— Թնդանոթներդ... Պակաս չի լինի ձեր բանը:

— Էս գործին չմիջամտես,— կեղծ գայրացավ Մկրտիչը, նայեց Սաքոյին:— Սուսուկիոս խմիր:

— Սպասիր,— ծանր արտաշնչեց Սաքոն:

— Խմիր՝ կթեթևանաս,— ժպտաց Մկրտիչը:— Թեթև ապրիր, ազատ ապրիր, անկախ ապրիր: Տեսնո՞ւմ ես, ինչ արևոտ օր է...

— Թողնո՞ւմ եմ,— ճակատը կնճռոտեց Սաքոն:

— Ով չի թողնում,— ըմբոստացավ Մկրտիչը:— Դու մենակ ասա՝ ո՞վ չի թողնում... Սաքոն խմեց, ծամածռեց դեմքը.

— Տարա...— Տարա փողերը իրեն սևացնեմ.

— Հարութի՞ն,— վախեցավ Մկրտիչը:— Չանես: Էդ փողի կեսն արդեն գոյություն չունի, չանես: Չես ուզում թող գա, մտնի իմ արվեստանոցը:

— Չոքան-չիս,— հատ-հատ արտասանեց Սաքոն:

— Հա՛,— թեթևացած շունչ քաշեց Մկրտիչը:— Չոքանչիդ:

— Տարա պարտքը տամ՝ ասում է՝ հիմիկվա չորս հազարն ու էն ժամանակվա չորս հազարը ինչի նո՞ւյնն եմ... Փողերը գցեցի սեղանին, դուրս եկա:

— Ճիշտ է ասում,— կանչեց Շուշիկը:— Ո՞ր թվին ես վերցրել...

— Ես գիտե՞մ,— ուսերը քաշեց Սաքոն:— Կնիկս մանրից վերցրել է:

— Ամենաքիչը տասով բազմապատկիր: Ամենաքիչը:

— Քառասուն հազա՞ր,— աչքերը խոշորացրեց Սաքոն: — Անտրմալ է՞ք...

— Քեզ բան ասացի,— խնդաց Շուշիկը:— Մի երկու ամսից քսանով պիտի բազմապատկես, կուկլա ջան...

— Վայ քո,— ափը ափին շրխկացրեց Սաքոն:— Ամբողջ կյանքումս պիտի պարտք մնամ...

— Խնդո՞ւմ ես,— ժպտաց Շուշիկը:— Էդ պարտքի տերը կխնդա...

— Բա ի՞նչ անեմ: Ուրիշ ի՞նչ անեմ:

— Ճիշտ է ասում,— մատը ցցեց Մկրտիչը:— Առանց պարտքի մարդը ո՞ւմ է պետք:

— Ձեզ տղամարդ ասողի,— գլուխն օրորեց Շուշիկը, գլորոշու խշխշոցը տարածեց սրճարանում, սուրճի բաժակը բերեց, դրեց Սաքոյի դիմաց:

— Հենց մեզ պիտի տղամարդ ասեն,— Շուշիկի թևը բռնեց Մկրտիչը:— Մեր պարտքը գիտե՞ս ինչ պարտք է...

— Պարտքը պարտք է,— թևը քաշեց Շուշիկը, թեթև քայլերով գնաց իր տեղը:— Պարտքը աչք-ուկք ունի՞...

— Էն էլ ոնց ունի,— գլուխը տմբտմբացրեց Մկրտիչը: — Ես շումերներին եմ պարտք, Միքելանջելոյին, Օգյուստ Ռոդենին...

— Ռաֆայելին, Ռեմբրանդին, Մոդիլյանին,— մեջ ընկավ Սաքոն:

— Զո պարտքը իմին մի խառնիր,— խոժոռվեց Մկրտիչը,— Դոնատելլոյին, Բուրգելին ու Մարլախին... Էլի ասե՛մ..

— Արտասահմանցիներ ե՛ն,— աչքերը ճպճպացրեց Շուշիկը:

— Բա ի՞նչ են:

— Զոռանամ,— ավիը այտին օրորվեց Շուշիկը:— Դուլար եք վերցրել...

— Էլ՝ դուլար, էլ՝ ոսկի, էլ արծաթ ու շատ ու ահագին,— երանությանմբ ժպտաց Մկրտիչը ու դարձավ Սաքոյին:— Թե չե՛՝ զոքանչո՞... Կամ Զարուկոթ, Թու,— մռայլվեց Մկրտիչն ու օղի խմեց:

— Էդ պարտքերի տակից ո՞նց ես դուրս գալու, այ ծակ ջեբ,— տխուր ժպտաց Շուշիկը:— Խմել՝ քոռուփուչ են արել:

— Վերջապեսմի ճիշտ հարց տվեցիր,— հաստատեց Մկրտիչը:— Զիմա ես ի՞նչ պիտի անեմ:— Ես ձեռքը գցեց Սաքոյի ուսին:— Դո՛ւ ինչ պիտի անես, ախպերիկս...

— Ես գիտե՛մ,— փնչացրեց Սաքոն:

— Ասում եմ՝ այ ժողովուրդ,— աշխուժացավ Մկրտիչը: — Արի նրանցից վերցրած ոսկին ու արծաթը քեզ տամ, չեն ուզում: Կալբաս են ուզում, կարագ են ուզում, պանիր ու բրինձ են ուզում:

— Տալիքդ ոսկի ու արծաթ է, որ,— մրթմրթաց Սաքոն: — Զամոզվա՛ծ ես...

— Իմը, հա, հենց ոսկի ու արծաթ է,— զայրացավ Մկրտիչը, — Բան ունե՛ս ասելու:

— Չէ:

— Պը՛րծ..

— Պըրծ:

Շուշիկը սուրճի բաժակը պարզեց հաճախորդին, սպասեց որ հեռանա ու ձայնը ցածրացնելով թեքվեց դեպի նրանց սեղանը.

— Ծախեք: Ծախեք, գենք առեք, ուղարկեք Ղարաբաղ: Ուզո՞ւմ եք՝ առնող գտնեմ:

— Պահ,— ոռնաց Մկրտիչը,— Էդ Ղարաբաղն ինչի՞ հիշեցրիր...

— Ասա՛ մոռանո՞ւմ եմ,— մռայլվեց Շուշիկը:— Զողեմ նրա լաքոտած գլուխը:

— Լաքա չի,— մատը տարուբերեց Սաքոն:— Արյունոտված Արցախի քարտեզն է:

— Իսկը,— կանչեց Շուշիկը:— Էդ արյունը նրա աչքը լցվի:

— Մուկուչ,— ձեռքը շեշտակի բռնեց Սաքոն:— Արի Արցախ գնանք...

— Գնացինք,— ասաց Մկրտիչը:— Դու քո նկարները, ես՝ քանդակներս, շալակենք գնանք:

— Ձեռ է առնում:

— Գնանք ու ի՞նչ ասենք, գիտե՛ս... Ասենք՝ մենք մեր արվեստը չկարողացանք պաշտպանել, հիմա եկել ենք ձեզ պաշտպանելու: Կթթի երեսներիս, դու ղարաբաղցուն չգիտես:

— Ամոթ է, այ տղա,— ձայն տվեց Շուշիկը:

— Բեզ բան ասել չի լինի,— դժգոհեց Սաքոն:

— Ախպերիկս, ես աշխարհում, որ ամեն մեկն իր գործով զբաղվի՝ ամեն ինչ կընկնի տեղը:

— Թողնո՞ւմ եմ,— լուցկին սեղանին շխկացրեց Սաքոն:

— Էլի չեն թողնելու: Բայց Գառնի, Գեղարդ, Չվարթնոց ու Ամարաս, հո, կերտե՞լ ենք...

— Նրանք ազգս սպանեն՝ ես եստեղ նստեմ, կերտե՞մ,— ձայնը բարձրացրեց Սաքոն:

— Ճիշտ ես ասում,— կանչեց Շուշիկը:— Գառնի, Գեղարդ... Ռակետ է պետք, ռակետ...

— Բա իհարկե,— ոգևորվեց Սաքոն:— Ազգս կոտորվում է՝ ես նստեմ, նատյուրմորտ նկարեմ:

— Հը,— քմծիծաղ տվեց Մկրտիչը:— Մինչև կոտորելն, ուրեմն, հինգ ու խաչ էիր անում: Օրը մի նկար կախում էիր պատից: Պլախոմոլ տանցորդլ այցի մեշայուտ, լւե՞լ ես...

Սաքոն ցանկացավ պատասխանել, բայց տեսավ ներս մտնող պոետին, որ իրենց նկատելով, մեջքով շոջվեց:

— Արի պոետ, արի,— ասաց Սաքոն:

— Չէ,— թեք նայեց պոետը:— Ձեր մոտ չեմ նստի:

— Շուշանիկ, մի գավաթ սուրճ՝ պոետի համար:

— Ոչ, ոչ, ոչ...

— Ինչի՞:— Սաքոն ելավ բռնեց պոետի թևը, բերեց նստեցրեց, գնաց բաժակ բերեց, օղի լցրեց, պարզեց.— Խնդրեմ:

— Որ կարողանում ես՝ եսպես եղիր, էլի,— բաժակը վերցնելով ժպտաց պոետը:— Չարքերը միջիցդ հանիր:

— Երկրորդ խոսափող,— ձայն տվեց Մկրտիչը:

— Չգվեցինք,— դեմքը խոժոռեց պոետը:— Հենց մարդուն սարքեցին խոսափող՝ գործը հարամեցին:— Նա օղին խմեց, նայեց Շուշիկի կողմը:

— Ճիշտ,— կանչեց Շուշիկը:— Կախգլուխները...— Սուրճը բերեց, դրեց պոետի առջև, հետ գնաց:

Պոետը մի ումպ սուրճ խմեց.

— Գիշերը ի՞նչ էի մտածում...

— Հա,— աթոռը շտկեց Սաքոն:

— Էն անասուն Մսրա Մելիքը, ուրեմն, հորը փորում, Դավթին խաբելով գցում է մեջը: Իսկ մեր ես խելառը հորից ելնում, զարկերը սրան նրան է բաշխում: Էդպես՝ կլինի՞... Ընտրողն էլ ո՞վ՝ ժողովուրդը:

— Հրա՛ջք,— ասաց Մկրտիչը:— Դավթի կենացը:

— Բայց վերջին զարկը հո չտվե՛ց,— գլուխը հաճույքով ճոճեց Սաքոն:— Մորթողին մորթել է պետք:

— Մորթել,— զայրացավ պոետը:— Բա ես խելքն ինչի՞ համար է մեզ տրված: Լազեր են սարքում, լազե՛ր... Պըժ՝ տանկր չկա, պըժ՝ ուղղաթիռը չկա... Մեր գիտնականները ինչո՞վ են զբաղված՝ չեմ հասկանում:

— Չորրորդ լսավորդ... Հասկացա՞ր,— ժպտաց Սաքոն:

— Երանի մեզ,— ձայն տվեց Շուշանիկը:— Կաֆեներում նստած՝ արծ...

— Ապրես...— Շուշիկի կողմը մղվեց Մկրտիչը:— Էս՝ կաֆեները մեր տունը քանդեցին: Ֆրանսիացին, ախպեր ջան, գործը վերջացնում, նստում է կաֆեում, խաղաղվում, հանգստանում է: Մենք՝ լույսը չբացված, մեզ գցում ենք կաֆե: Իբր՝ մենք էլ ֆրանսիացուց պակաս ազգ չենք: Ու ի՞նչ ենք անում՝ կատաղում ենք: Խաղաղված գետերն են հասնում օվկիանոս, հասկացեք,— բռունցքը սեղանին իջեցրեց Մկրտիչը:— Չէ: Կատաղում, աչքներս արյունը լցնում, ընկնում քարի վրա՝ չոխկ, հա, չըխկ... Բա էդ քարը քանդակ կդառնա՞, էդ քարը շունչ ու հոգի կառնի՞...

— Խելոք խոսք է,— մորուքը շոյեց պոետը:

— Հիմա, մի դիվիզիա լակոտ սրճարաններում նստած է: Վաստակել՝ հանգստանո՞ւմ են... — Մուկուչը կանգնեց.— Դու, դու, դու, տո հենց դու, հա, դու, ի՞նչ եք արել, որ եկել, վեր եք ընկել սրճարանում...

Մի քանի երիտասարդներ ոտքի ելան: Նրանցից մեկը դանդաղ քայլեց դեպի Մկրտիչը: Շուշիկն աճապարելով տեղից դուրս եկավ, երիտասարդի դիմացը կտրեց.

— Վահան ջան, պետք չի: Վահան ջան հորդ տարիքին է:— Նա բռնեց երիտասարդի թևը, տարավ, նստեցրեց տեղը:

— Պիրոժնի ուտողներ,— շարունակեց Մկրտիչը:— Էսպես՝ երկիր են պահո՞ւմ... Շուշիկը մյուսներին նույնպես նստեցրեց, մոտեցավ Մկրտիչի սեղանին:

— Գնա գործիդ,— մռլտաց Սաքոն:— Ճիշտ է ասում՝ դարմանդներ են:

— Ընդունենք, թե ոչ մի կռիվ էլ չկա,— դանդաղ նստեց Մկրտիչը:— Պիտի աշխատե՞ս, որ երկիրդ շենանա...

— Սրանց բան չասեք,— կռանալով ցածրաձայն ասաց Շուշիկը:— Կռվող տղերք են:

— Հա՛...— բերանը բացեց Մկրտիչն ու չփակեց:

Պոետը շրջվեց, նայեց տղաների կողմը, բարձրացրեց բաժակը:

— Լացս զսպեմ ու ձեր ցավը տանեմ, տղերք,— արտասանեց ու խմեց:

Սաքոն կտրուկ ելավ տեղից, մոտեցավ նրանց, գրպանից օղու շիշ հանեց, դրեց սեղանին, ետ եկավ:

— Երեխեք են,— հայացքը տղաներին վերջապես խոսեց Մկրտիչը:

Երիտասարդներից Վահան անվանյալը շիշը հետ բերեց, դրեց Սաքոյի դիմաց, ցանկանալով հետ գնալ՝ Մկրտիչը թևը բռնեց.

— Նստիր, տղա ջան, մի բոպե նստիր:— Տղան դժկամությամբ նստեց:— Զանի՞ տարեկան ես...

— Կլինեմ, էլի...

— Զսան կա՞ս,— հարցրեց պոետը:

— Տասնութ,— ասաց Վահանն ու նայեց Մկրտիչին: — Մենք լակոտ չենք, հորեղբայր:

— Լակոտը մենք ենք, տղա ջան,— պոռթկաց Մկրտիչը:

— Ձեր հանդեպ՝ լակոտը մենք ենք:

— Պետք չի,— ասաց Վահանը, ցանկանալով ելնել պոետը չթողեց:

— Որտե՞ղ ես կռվել, ապերիկ...

— Նստած՝ սուրճ ենք խմում,— քթի տակ ժպտաց Վահանը, ելավ, գնաց նստեց իր տեղը:

— Սուսիկ փուսիկներ,— դժգոհեց պոետը:— Դրանցից բան կիմանաս,..

— Հա,— ասաց Սաքուն:— Մի ծանոթ ունեի՝ երկրաբան էր: Մի անգամ հանդիպեցի, այ Սիմոն, ասում եմ, հեչ չի երևում: Ասում է՝ չգիտե՞ս երկրաբանի գործը: Հետո իմացա, որ զոհվել է: Լավ էլ երգում էր...

— Ուրիշ բան խոսիր,— ընդհատեց Մկրտիչը:— Մի սուլո հնարիր՝ լսեմ, ուրախանամ: Ուրախանալու կարոտ եմ:

— Պոետն էստեղ նստած՝ սուտը ես ընտրե՞մ...

— Դու,— ասաց Մկրտիչը:— Թե չե՞ս կարող՝ ասա չեմ կարող:

Սաքուն ծխեց, ծուխը փչեց, մտմտաց մի պահ.

— Հնարեմ,— ասաց:— Երեխա էի: Մի հորեղբայր ունեի՝ հենց խմում էր, սկսում էր արտասաներ հետո իմացա, որ Թումանյանի քառյակներն է արտասանում...

— Բերանն արևոտ մարդակերը են գազան՝ հազար տարում հազիվ դարձավ մարդասպան,— արտասանեց Մկրտիչը:

— Հետո՞...

— Խմած մարդկանց չէի սիրում,— մեղավոր ժպտաց Սաքուն:— Որ արտասանում էր՝ գնում, լուսամուտից դուրս էի նայում...

— Դա ի՞նչ սուտ է,— չհամբերեց պոետը:

— Մութ էր, անձրև էր գալիս,— շարունակեց Սաքուն,— անձրևի կաթիլները փողոցի լույսերից պեծկլտում էին ու կորչում: Ո՛ր ես սկսեցի բղավել «Աստղերը թափվում են»...

— Հրա՛ջք,— կանչեց Մկրտիչը:— Աստղերը թափվում ենք: Բայց սուտը ո՞րն է,— չհանգստացավ պոետը:

— Հիմա ասեմ: Հորեղբայրս ելավ, ինձ գրկեց, ասաց՝ սա արվեստի մարդ է դառնալու: Պակաս սո՛ւտ է...

— Սուտը ո՞րն է, չդարձա՞ր,— հիասթափվեց պոետը:

— Դարձա՞, որ,..— հոգոց հանելով ուները վեր քաշեց Սաքուն:

— Ումի՞ց ես պակաս նկարում,— բաժակը վերցնելով հանգստացրեց պոետը:— Ողջ լինես:

— Պակասով արվեստ է՞ ստեղծվում,— ասաց Սաքուն: — Ավելով է ստեղծվում:

— Այրես,— Մուկուչը ձեռքը զցեց Սաքոյի ուսը, ձգեց, համբուրեց այտը:— Հիմա ես պիտի սուտ հնարեմ: Մի ուրախ, պայծառ, սուտ:

— Սկսիր, մատարո,— ափերն իրար շփեց պոետը:

— Ուրեմն, Փարիզում, կաֆեում նստած սուրճ էի խմում՝ մեկ էլ ներս մտան Հեմինգուեյը, Սարոյանը և Օգյուստ Ռոդենը...

— Պահո,— կանչեց պոետը:— Այ սա սուտ է...

— Հա,— շարունակեց Մկրտիչը:— Ինձ տեսան՝ մոտեցան: Բարև, լաո, քո մերը չմեռնի, հա՞յ ես,— ասաց Սարոյանը:— Բա ի՞նչ եմ ասացի ու կանչեցի:— Գարսոն, սուրճ բեր ու մի-մի բաժակ վիսկի...

— Շիշ ուզեիր, տնաշեն,— ասաց Սաքոն:

— Երևա՞նդ է,— գայրացավ Մկրտիչը:— Սարոյանն ասաց՝ հայրենակիցս է, ծանոթացեք: Ի՞նչ ծանոթանանք,— ասաց Ռոդենը,— մենք իրար շատ լավ գիտենք, Մկրտիչն է:

— Զեֆերը մի քիչ տնգո՞գ էր,— հարցրեց պոետը:

— Առանց դրա՞... Յեմինգոնյը ձեռքը դրեց ուսիս. Մկրտիչ՝ ի՞նչ է նշանակում: Մկրտիչ,— ասացի,— վարպետ, նշանակում է մկրտող, կնքող: Զրիստոսին,— ասացի,— որ Յովհաննեսը կնքեց՝ դարձավ մկրտիչ:— Յա՛, — ուրախացավ Յեմինգոնյը,— դու իմ ծերունին ես: «Ծերունին ու ծովը» հիշո՞ւմ ես: Նա էր մկրտել օվկիանոսի ձկներին: Միայն շնածկները չմկրտվեցին, մնացին բարբարոս ու տեսա՞ր ինչ օյին խաղացին խեղճ ծերունի գլխին Էդ վայրենի շանորդիք...

— Բա Ռոդենը, Ռոդենն ի՞նչ ասաց,— Սաքոն ցանկացավ Մկրտիչի մտքերը նորից հունի մեջ դնել:

— Ռոդե՞նը... Ռոդենը... Ռոդենն ասաց՝ Փարիզում ի՞նչ ես անում, այ Մկրտիչ... Ասացի՝

հանգստանում եմ: Եսպես՝ ոտներս փռել հանգստանում եմ: Էդ լավ է,— ասաց Ռոդենը,— բայց հանգստացող՝ հայ, ճիշտն ասած, առաջին անգամն եմ հանդիպում: Աշխատողների՝ շատ եմ հանդիպել: Աշխատում էին, հետո նստում, ձեռքը դնում ծնոտի տակ ու տխուր-տրտում խորհում աշխարհի բանը: Իմ Մտածողը,— ասաց,— որ աչքերին լավ նայեք՝ հայ է:

— Սարոյանը սուս մնա՞ց,— անհանգիստ շարժվեց պոետը:

— Սարոյանը սուս մնա՞, — վրդովվեց Մկրտիչը:— Սարոյանը ջղայնացավ, գոռաց՝ ի՞նչ է, հայերս ոտներս փռելու, հանգստանալու իրավունք չունե՞նք... Թե՛ աշխարհի բոլոր սխալները մեր գլխին են թափվելու: Որ Էդպես Է՛ ես թքել եմ ես սխալական՝ աշխարհի երեսին,— ասաց,— թո՛ւ...

Լռություն տիրեց: Շուշիկը դարձյալ սրճեփի խշխշոցը տարածեց սրճարանով մեկ:

— Տխուր սուս էր., — ասաց պոետը:— Շատ տխուր:

— Դու ուրախն ասա,— վրա տվեց Սաքոն:

— Չգիտեմ:

— Բա՛, — դառը ժպտաց Մկրտիչը:— Երեք արվեստագետ միասին՝ չեն կարողանում մի ուրախ սուս հնարել: Ոչինչ, մի օր էլ մեր դռանը հարսանիք կլինի...

— Եկավ,— ասաց Սաքոն, մեջքն ուղղեց դռան կողմը, կծկվեց, գլուխն առավ ափերի մեջ:

Յարուբը կանգնեց սրճարանի կենտրոնում, դանդաղ պտտեց հայացքը, Մկրտիչին տեսնելով՝ մոտեցավ:

— Սաքոն ո՞ւր է.,.

— Էստեղ եմ,— գլուխը ձեռքերից ազատեց Սաքոն:

— Էդպես բան եմ անո՞ւմ,— շղթայից կախված բանալին մատի վրա պտտեցրեց Յարուբը:

— Ո՞վ է այս մարդը,— ասաց Մկրտիչը:

— Ո՞վ եմ,— ներողամիտ ժպտաց Յարուբը:— Իրիկունը Նապոլեոն ո՞ւմ հետ էիր խմում: Ուզո՞ւմ ես՝ ուղարկեմ մեկն էլ բերեն:

— Յա՛... Օղի կխմե՞ս...

— Ժամանակ չկա: Մեքենան բարձած արվեստանոցի դռանը ձեզ է սպասում:

- Մեքենան բարձա՞ծ,— ավելի խեղճացավ Սաքոն:
- Հասմիկը չասա՞ց, որ ժամը 12-ին գալու ենք:
- Կարող է ասել է, չեմ հիշում, հայացքը փախցրեց Սաքոն:
- Ինքն ո՞ւր է:
- Չգիտեմ: Չարթնեցի՝ մարդ չկար:
- Մի քիչ ակտիվ եղիր, էլի,— Սաքոյի ուսին զարկեց Հարուլթն ու դարձավ Շուշիկին,
- Սրանց հաշիվն ի՞նչ է, գնում ենք:
- Դու նրանց հաշվի հետ գործ չունես,— չոր ու խիստ ասաց Շուշիկը:— Դու քո հաշիվներին նայիր:

***

Սարյանի արձանի մոտ բազմամարդ էր: Ինչ ասես, որ չէին վաճառում՝ գորգ ու կարպետ, խաչ ու խաչքար, մատանի, շղթա, գիրք, սրբապատկեր, նարդի, կշեռք... Նկարների շարքն առանձին էր: Հասմիկը ամբոխի մեջ չմտավ, շրջանցեց պուրակը, հանդարտ քայլերով մոտեցավ նկարների շարքին: Նա չէր կարող բացատրել՝ ինչո՞ւ այստեղ եկավ, մի բան էր պարզ՝ տուն գնալ չէր ուզում: Նա հայացքը սահեցնում էր նախորդ օրվա անձրևից դեռ խոնավ ծառերի բներին հենված կտավներին և ոչ մի կտավի չէր հաջողվում իր՝ վրա գամել, պահել նրա հայացքը:

— Նկարեմ, — Հասմիկի թևը բռնեց կապուտաչ նկարիչը: — Կես ժամից նկարդ կտամ: Հասմիկը նայեց նկարչին ու դառը ժպտաց. — Մոդիլյանի՞ն ես...

***

Արվեստանոցում թախտը չկար, սեղանն ու բազկաթոռները չկային, լուսամփոփը չկար: Սաքոն ու Մկրտիչն իջեցնում էին պատից կախված նկարները: Երկու երիտասարդներ ծանր-ծանր ներս բերեցին կոշկակարի ցածրիկ, երկաթե սեղանը, դրեցին արվեստանոցի մեջտեղը, նայեցին Հարուլթին, որ մտքում ինչ-որ հաշիվներ անելով Այս ու այն կողմ էր քայլում:

— Տարեք, դրեք այ էնտեղ,— ձեռքով արվեստանոցի անկյունը ցույց տվեց Հարուլթը,— լուսամուտին կպած, պատից կես մետր հեռու:

Երիտասարդները տարան սեղանը, դրեցին.

— Կես մետրը քիչ չի՞,— ասաց գանգրահերը:— Շարժվել չի լինի:

— Պարելո՞ւ ես,— զայրացավ Հարուլթը:— Մեռնելով էլ լինի՝ տաս հատ պիտի տեղավորենք: Տասը, սեղան էս կողմից, տասը՝ էն,— ասաց, նայեց Սաքոյին:— Չի տեղավորվի՞...

— Կտեղավորվի,— դեմքը պատին՝ փնթփնթաց Սաքոն:

— Ո՞ւր ես նկարներն երես երեսի դնում,— Սաքոյի վրա զայրացավ Մկրտիչը:— Զերծելու ես, մի-մի նկար վերցնենք, իջնենք:— Նա երկու ձեռքով երկու նկար վերցրեց ու գնաց:

Սաքոն նույնը արեց:

— Վայ քո,— նրանց ետևից կանչեց մյուս՝ լող-լող երիտասարդը, գլխով ակնարկեց պատի նկարները: — Հարցնող լինի՝ քերծվածն ու չքերծվածը իրարից ո՞նց են ջոկելու:

Նա քծնանքախառը հայացքով նայեց Յարուբին:

— Էլ դու՛ սուս,— ափսոսանքով գլուխն օրորեց Յարուբը:— Որ գույնը բռնեն, չէ՞, թե սրանցից լավ չնկարեմ՝ ես մեռնեմ,

— Վարպետ,— ասաց գանգրահերը,— Էն օրը տեսել եմ, նստում ես կամերայի դիմաց ու տելեվիզորի մեջ դու քեզ տեսնում ես: Կողքից՝ ավտոմատ մի բան կա, քեզ նկարում է: Մենակ՝ պիտի չշարժվես: Մի թուպեից, թե երկու թուպեից նկարդ տալիս է:

— Ճիշտ է,— հաստատեց լողլողը,— ոչ գույն բռնել կա, ոչ բան:— Նա ծխախոտ վառեց:— Օրեկան քանի՞ հատ կնկարի...

— Մի հարյուր հատ հաստատ կնկարի,— ասաց գանգրահերը:

— Յատը քսանհինգ ռուբլի,— ասաց լողլողը:— Յաշվիր՝ ի՞նչ է անում:

— Չէ, ես երկիրը երկիր չի դառնա,— հոգոց հանեց Յարուբը:— Բա ես տարածությունները ես ձևի կմսխե՛ն... Տվեք ինձ՝ նկարող ավտոմատ դնեմ, կոշիկի, մակարոնի, բիսկվիտի ցեխ դնեմ... Արտադրանք տամ: Չէ՛... Ամեն մեկի ձեռքին մի վրձին են տվել ու գցել էս արքայության մեջ: Նա էլ՝ կուզի՞ կնկարի, չի ուզի՞ չի նկարի: Յրեն՝ կաֆեում վեր ընկած էր:

— Բա պլան չունե՛ն,— գանգրահերը նույնպես ծխախոտ վառեց, նստեց երկայթե սեղանին:

— Պլան,— քմծիծաղ տվեց Յարուբն ու անսպասելի զայրացավ:— Ծխելու ժամանակ է, թե՛ ավտոյի փողը դուք եք տալու...

Տղաները ծկեցին: Յարուբը լուսամուտից դուրս նայեց, տեսավ ինչպես տղաները սեղանը թափքից իջեցրեցին, քայլեցին դեպի մուտքը՝ զայրացավ:

— Չասի՞ բոլորն իջեցրեք, թող մեքենան գնա,— կանչեց, շրջվեց, հայացքն ընկավ միլբերտի նկարին:— Միթո՞ւմ ի՞նչ... Ես դրան փող սվող-ամնողի մայրիկն եմ անիծել: Ձրի տան՝ չեմ վերցնի: Դարմաեդ շան որդի, դու քո համար քնես՝ ամիսը երկու հազար ռուբլի իմ ջեբից ելի, մտնի քո ջեբը... Բա սա՞ է արդարությունը:— Նա գուցե խոսքը շարունակեք, բայց ներս մտնող Սաքոն ու Մկրտիչը խանգարեցին: Սաքոն մտամոլոր պատվեց դատարկ արվեստանոցում, եկավ, նստեց երկայթե սեղանին, ծխեց: Մկրտիչը նստեց նրա կողքին: Յարուբը գրպանից մետր հանեց, սկսեց չափել դիմացի պատի երկարությունը:

— Յե՛չ չմտածես,— վերջապես խոսեց Մկրտիչը:— Աչքդ ճպեցիր, բացեցիր՝ տարին անցավ:

— Լավն են, վատն են՝ չգիտեմ, բայց ձեռքս չի գնում պատից իջեցնեմ:

— Չի գնա, բա՞,— գլուխը տմբտմբացրեց Մկրտիչը:

— Մարդ ոնց որ իր ձեռքով իր երեխեքին որբանոց տա,— հոգոց հանեց Սաքոն:

— Իմ արվեստանոցը որբանոց է,— նեղացավ Մկրտիչը:

— Որ իրենց տան մեջ չեն, իրենց տեղաշորի մեջ չեն՝ որբանոց է, բա ի՞նչ է:

— Ասացիր,— ծուխը փչեց Մկրտիչը:— Չե՛ս գալու, իմ պատերից չե՛ս կախելու...

— Չէ, ոնց իրար վրա շարեցինք՝ թող Էնպես էլ մնան:

— Ախր, ինչի՞...

— Ամաչում եմ,— տխուր ժպտաց Սաքոն,— իրենցից ամաչում եմ:

— Չարդ տանեմ,— Մկրտիչը գրկեց, սեղմեց Սաքոյի ուսը:— Ախպորդ տանն են, օտար տեղ չեն:

— Մեկ է՝ ամաչում եմ:

— Ուզում ես՝ թող իրենց տեղերում մնան,— մետրը գրպանը խոթեց Չարուբը:— Չես խանգարի:

— Դու կխանգարես,— ասաց Սաքուն:

— Ի՞նչ պիտի խանգարեմ,— զարմացավ Չարուբը: — Տկլոր աղջիկներով մի քանի չտեսված ռեկլամ ունեմ՝ կկայցնեմ ես դատարկ պատին՝ գնացող-եկողները նայեն, սրանք իրենց տեղում թող հանգիստ մնան:

— Չանգիստ չեն մնա,— ասաց Մկրտիչը:— Կիջնեն, կփախչեն:

— Իմ ձեռքից բան փախնի՞— ժպտաց Չարուբը, դարձավ Սաքոյին:— Նոթերդ մի կիտիր, այ տղա, մեռելատուն չես եկել:

Լողողն ու գանգրահերը տնքալով երկրորդ սեղանը բերեցին:

***

Պատին մի քանի նկարներ էին մոռացել, երբ ներս մտան տարեց կինն ու տղամարդը, նրանց հետևից՝ Չասմիկը: Մուտքն Այդ շատ էր անսպասելի՝ Սաքուն, Մկրտիչը, Չարուբը հարցական մեկ իրար նայեցին, մեկ՝ եկողներին:

— Բարև ձեզի,— ասացին տիկինն ու տղամարդը:

— Բարև ձեզ:

— Մեր հայրենակիցներն են,— բացատրեց Չասմիկը: — Ուզում են նկարներ նայել:

— Ես խառը ժամանակ,— փնթփնթաց Չարուբը, մոտեցավ Չասմիկին:— Գժվե՛լ ես:

Տղամարդն ու կինը արվեստանոցի հատակին թափված շշերին ուշադրություն չդարձնելով առաջ գնացին, կանգնեցին պատից քիչ հեռու և աչքերը երբեմն կկոցելով սկսեցին նայել պատից կախված նկարները:

— Սուրճ պատրաստեմ,— ասաց Չասմիկը, աշխույժ քայլերով խոհանոց գնաց:

— Սուրճի ժամանակ գտավ,— փնչացրեց Չարուբը: Շրջվեց երկաթե սեղանը ներս բերող տղաներին:— Մյուս պատի տակ եք շարում: Էդ պատի վրա շտեպսելներ պիտի ավելացվի:

— Ովքե՞ր են,— խոհանոց մտնելով՝ հարցրեց Սաքուն:

— Սարյանի արձանի մոտ նկարներ էին նայում՝ վերցրեցի, բերեցի էստեղ:— Չասմիկը գլուխը ցնցելով ետ գցեց ճակատին ընկած մազափունջը:— Մյուս նկարներդ ո՞ր ես...

— Մկրտչի մոտ են:

— Բերել չի լինի՞... Արժենթիսից են:

— Չահլա չկա: Չազիվ իջեցրել ենք:

— Արի ականջիդ բան ասեմ,— ժպտաց Չասմիկը: Սաքուն ականջը մոտեցրեց Չասմիկին: Չասմիկը համբուրեց Սաքոյի այտը:

— Գնա:

— Իմ սև սիրտը՝ քո վարդագույն տրուսիկը,— խոժոռվեց Սաքուն:

— Խուժան,— կոկետացավ Չասմիկը:— Գնա մոտները: Կարող է նկար առնեն, ի՞նչ իմանաս:

Սաքուն մտամոլոր արվեստանոց վերադարձավ: Տղամարդն ու տիկինը, հայացքը նկարներին իրար ինչ-որ բան էին շնջում:

— Տերը ո՞վ է,— նկարից կտրվեց տղամարդը:

— Ես եմ,— ասաց Յարուբը:

— Կրնա՞նք Այս նկարը լույսից քիչ մը շեղել,— գլխով մոլբերտն ակնարկեց տղամարդը:

— Զո գծով է,— Ս աքոյին նայեց Յարուբը:

Սաքոն մոտեցավ, մոլբերտից իջեցրեց նկարը, հենեց պատին:

— Ինչո՞ւ հանեցիք,— ժպտաց տիկինը:— Այնպես կնայեինք...

— Մեկ է, պիտի հանեի,— փնթփնթաց Սաքոն, շտկեց պատին հենված նկարը:— Անավարտ է:

Տղամարդն ու կինը մոտեցան, մոտիկից գննեցին կտավը: Հասմիկը երկու գավաթ սուրճ բերեց, դրեց երկաթե սեղանին.

— Հիմա աթոռներ բերեմ,— ասաց, գնաց խոհանոցից երկու աթոռ բերեց.— Համեցեք:

— Մենք մարդ չե՞նք,— նեղսրտեց Յարուբը:— Արտասահմանցի տեսավ՝ չոքերը թուլացան:

— Կհամբերես:— Հասմիկը մոտեցավ, ձեռքը թեթևակի հպեց տիկնոջը: — Սուրճս պատրաստ է:

Տղամարդն ու կինը դարձյալ շշուկով իրար բան ասացին, մոտեցան նստեցին աթոռներին: Կինը չարթերին մոտեցրեց բաժակը և, հայացքը մոլբերտից իջեցված նկարին՝ իսպաներեն բան ասաց տղամարդուն:

— Կըսեք՝ նկարն անավարտ է,— Սաքոյին նայեց տղամարդը:

— Անավարտ է:

— Ինչո՞ւ է անավարտ,— Հարցրեց տիկինը:

— Չգիտեմ,— ամաչեց Սաքոն:— Ինձ Այդպես է թվում:

— Սա Եսպես է,— անսպասելի միջամտեց Մկրտիչը: — Ավարտված նկարի վրա Էնքան է աշխատում, մինչև փչացնի:

— Աստվա՛ծ,— զարմացավ տիկինը:

— Ոնց որ նորածին երեխայի վրա բռնես, մասեր ավելացնես,— ոգևորվեց Մկրտիչը:

— Աստվա՛ծ,— ժպտաց տիկինը:

— Սուրճը շատ դառը չի՞,— տիկնոջը հարցրեց Հասմիկը:— Զաղցր ավելացնեմ:

— Ոչ, շնորհակալություն,— տիկինը նորից իսպաներեն խոսեց տղամարդու հետ:

— Այս նկարը կրնա՞նք գնել,— Սաքոյին հարցրեց տղամարդը:

— Այո, կուզենք գնել,— ասաց տիկինը:

Մկրտիչը, Յարուբը, Հասմիկը, նայեցին Սաքոյին: Սաքոն թևքով սրբեց ճակատի քրտինքն ու դժվարությամբ ասաց.

— Չգիտեմ: Երևի կրնաք:

— Որքա՞ն կգնահատեք,— խորամանակ ժպտաց տղամարդը:

— Չգիտեմ,— ավելի հուզվեց Սաքոն:— Որքան կտաք՝ կտաք:

Կինն ու տղամարդը դարձյալ իսպաներեն իրար բան ասացին: Խոսակցության մեջ կինն ավելի ակտիվ էր:

— Հազար դոլար,— ասաց տղամարդը:— Համաձա՛յն եք... Հարուժը կողմ գնաց, ավերի մեջ առավ գլուխը.

— Աննորմալ են: Հարյուր հիսուն հազար է անում... Սաքոն վերջնականապես շփոթվեց.

— Ի՞նչ ասեմ...

— Կխորհեմ՝ ավելին արժե, բայց Այսքան կարող եմ:

— Ձեզ նվեր,— անսպասելի ասաց Սաքոն:— Նվիրում եմ:

— Հազար դոլարովս արդեն նվեր է,— ժպտաց տիկինը:

Մենք նկարների արժեքը կհասկնանք:— Նա գլխով ակնարկեց ամուսնուն:— Կոլեկցիոներ է: Այդպե՛ս կըսեք...

— Այդպես:— Ուրախացավ Մկրտիչը:— Կոլեկցիոներ: Նկարներ հավաքող, նկարի արժեքն իմացող, արվեստը գնահատող:

— Այո,— ասաց տղամարդը:— Քառասուն տարի են ավելի է: Սեղան ունիմ, Մոդիլիանսի, Մոնե ունիմ...

— Մոդիլյանի՛,— հրճվեց Հասմիկը:

— Բեզ ի՞նչ պատահեց, ախչի,— չղիմացավ Հարուժը: — Ասա՛ արագացնեն:

— Կշտապե՛ք,— հարցրեց տիկինը:

— Այո,— կեղծ ժպտաց Հարուժը:— Եթե կարելի է:

— Չենք շտապում,— ասաց Սաքոն:

— Թարս ե՛ս: Հազար գործ ունեմ,— անհամբերության նշաններ ցույց տվեց Հարուժը:

— Կտեղափոխվե՛ք,— ձեռքը դատարկ արվեստանոցում ճոճվեց տիկինը:

— Մի թեթև,— ասաց Մկրտիչը:

Տղամարդը հանեց կաշվե դրամաքսակը, փողը հաշվեց, պարզեց Սաքոյին.

— Հազար դոլար:

— Կտեղափոխվե՛նք,— ասաց Սաքոն:— Նա գնում է, ես գալիս եմ: Արվեստանոց եմ ստացել:

— Պարագիտ,— բերանից թռցրեց Հարուժը:

— Հոս պարագիտ կա՞մ,— անհանգստացավ տիկինը: — Դիզինֆեկտի պիտի ընեք:

— Պիտի ընենք,— աշխուժացավ Մկրտիչը:— Անպայման պիտի ընենք:

— Ուրիշ նկարներ կրնա՞նք նայիլ,— ասաց տղամարդը:

— Կրնաք,— ասաց Սաքոն, դարձավ Մկրտչին:— Գնացինք,

Սաքոն ու Մկրտիչը արագ քայլերով արվեստանոցից դուրս ելան: Տիկինն ու տղամարդը բարձրացան աթոռներից, մոտեցան անավարտ նկարին, դարձյալ շշուկով խոսեցին:

— Էս ի՞ն արեցիր, ախչի,— թշնամանքով Հասմիկին նայեց Հարուժը:

— Ի՞նչ արեցի...

— Դու ի՞մ բոզն ես, թե՛ նրա:

- Բոզը դու ես:
- Կսասկացնեի, բայց տեղը չի: Սրանց որտեղի՞ց գտար:
- Սարյանի արձանի մոտ էին:
- Զեզ թողեցի, որ Սաքոյի մոտ մնա՛ս, թե՞ գնաս, ցգվես Սարյանի արձանի մոտ:
- Կոճակ պիտի առնեի:
- Կոճակ էր պետք՝ կոճակդ գտնեիր: Սրանց ինչի՞ բերեցիր...
- Ի՞նչ իմանայի, որ հազար դոլար են տալու:
- Խնդո՞ւմ ես:
- Բա ի՞նչ անեմ:

Հարուզը մտքերի հետ աչ ու ձախ քայլեց, նորից մոտեցավ Հասմիկին.

- Տես՝ ինչ եմ ասում, որ սրա բոլոր նկարներն առնեմ՝ կարա՞նք բիզնես անել...
- Ի՞նչ բիզնես...
- Ես առնեմ՝ դու սրանցից շաբաթը մեկ գտնես, բերես...
- Սրանք էլ էնտեղ ինձ են սպասում: Պատահականություն էր.
- Տուրիստ չե՞ն... Պաշկեքով գայիս են: Կբերե՞ս...
- Չի ծախի:— Հասմիկի ձայնի մեջ ըմբոստություն մտավ:
- Փողին մուճնաթ,— ժպտաց Հարուզը:— Արվեստանոցն էլ չէր տալիս: Ո՞նց տվեց:
- Չի տա: Նա հիմա փող ունի, չի տա...
- Հարյուր հիսուն հազարը փո՞ղ է... Դու չխառնվես:

Սաքոն ու Մկրտիչը ներս մտան, նկարները հենեցին պատին: Հասմիկը մոտեցավ հյուրերին:

- Մի թույտ՝ բան եմ ասում,— Հարուզի թևը բռնեց Սաքոն, նրան խոհանոց տարավ: Երևի նախապես էր հաշվել, պատրաստել Սաքոն Հարուզի բուռը մտցրեց դոլարները.
- Ես քեզ՝ տասներկու հազարի դիմաց: Շատ է ու քիչ չի:
- Սպասիր, իրար հասկանանք:
- Ասացի՞ շատ է ու քիչ չի,— ձայնը բարձրացրեց Սաքոն:
- Սաքո ջան, ես շատ ու քի՞չ եմ ասում...
- Ի՞նչ ես ասում...
- Ասում եմ՝ նկարներիդ թոմարի ի՞նչ տամ, որ էլ չխոսենք...
- Նկարն ի՞նչ ես անում,— քմծիծաղ տվեց Սաքոն:
- Թող մնան, չի խանգարի:
- Ինչի՞ ես թոմարի տալիս: Ես գույնը բռնեմ՝ դու նկարիր:
- Լուրջ եմ ասում:
- Լակոտներիդ ասա՝ սեղաններն իջեցնեն:

— Սպասիր, այ տղա, սպասիր: Հագար դուրս է ընկել ձեռը՝ իրեն կորցրել է: Նկարներիդ միլիոն տա՛մ...

— Միլիոն ու կես...

— Ռադդ քաշիր:

— Ի՞նչ,— Ֆշագրեց Հարուլթը:

— Մկրտիչ...

Մկրտիչն ասես սպասում էր Սաքոյի կանչին՝ իսկույն խոհանոց մտավ, սպառնալի մոտեցավ Հարուլթին.

— Ի՞նչ ես ասում...

— Ասում եմ՝ նկարներին թոմարի միլիոն ու կես տամ...

— Չքվիր Էստեղից, պիղծ,— ձայնը խեղդեց Մկրտիչը:

— Երեկ կոնյակս խմելիս ջան էիր ասում, Էսոբ պիղծ դարձա՛մ...

— Կոնյակդ էլ էր պիղծ: Փախիր Էստեղից:

Հարուլթը խոհանոցից ելավ, արագ գնաց, արվեստանոցի դռան մեջ հանդիպեց սեղանը ներս բերող տղաներին.

— Իջեցրեք:

Տղաները շխկոցով սեղանը վար դրեցին:

— Որտե՞ղ դնենք,— հեաց լողլողը:

— Բենզինը լցնես, վառես՝ իրենց էլ, նկարներն էլ, Էս դուրս մսխող ապուշներին էլ հետը:— Սաքոն ոտքը դրեց սեղանին, քայլ արեց, դռնից դուրս ելավ:— Սեղանները ներքև իջեցրեք:

Տղաները սեղանները դուրս տարան: Սաքոն ու Մկրտիչը մոտեցան հՅուրերին: Հասմիկը, որ իհարկե, տեսավ Այս ամենը, համենայն դեպս հարցրեց.

— Գնա՛ց...

— Փորձեր՝ չգնար,— խրոխտացավ Սաքոն:

Հասմիկը մոտեցավ, ձեռքը թեթևակի հպեց տիկնոջ մեջքին.

— Սուրճը չկրկնե մ...

— Հրամմե՛...

— Սուրճը, ասում եմ, նորից չե՛ք կամենա:

— Օ, ոչ,— ժպտաց տիկինը:— Մենք սուրճը առտու կանուխ առած ենք: Այս նկարները չինեին՝ սուրճ պիտի չխմեինք:— Նա պայուսակից ծամոն հանեց, պարզեց Հասմիկին: Համեցեք:

— Շնորհակալ եմ: Ես ունեմ: Շատ ունեմ:

— Մի մերժեք,— խնդրեց տիկինը:

— Շնորհակալություն:

Մկրտիչը հանկարծ բան որոշեց՝ մոտեցավ տղամարդուն.

— Ես քանդակագործ եմ:

— Իրա՛վ,— ժպտաց տղամարդը:

— Այո,— ասաց Սաքոն:— Նրա արվեստանոցը առաջին հարկումն է:

— Ինձ նայե,— Սաքոյին դիմեց տղամարդը:— Երեկոյան դարձյալ նկարչի մոտ էի: Անունը պիտի չտամ: Խ-ը անվանենք...

— Հաճելի տիկին ուներ,— տմբտմբացրեց տիկինը:

— Այո,— շարունակեց տղամարդը:— Խոսք չունիմ՝ վրձինը վարպետի վրձին է, բայց...

— Բայց ի՞նչ,— չհամբերեց Մկրտիչը:

— Հիմա բացատրեմ: Չինվորների շարքը կպատկերացնե՞ք... Կանոնիկ է, կշարվեն ըստ հասակի: Անոր նկարները ճիշտ Այդ շարքը կհիշեցնեին, որ, հարկավ, նորոգություն չէ, և ես տիրույթամբ կխորհեի, որ ազգիս գեղարվեստին միտքը հոգնել է...

— Այո,— հաստատեց տիկինը:— Տխուր էր:

— Ձեր պարագային, մատուրո,— ձեռքը Սաքոյի ուսին դրեց տղամարդը,— շարքը կա, բայց ամեն մարդ կկանգնի այնտեղ, ուր սիրտը կուզե: Սքանչելի է: Հիմա կխորհիմ, որ զարմանալի ազգ ենք, սպառվիլ չունինք...

— Ախր, Խ-ից առաջ ա կա, բ կա, գ կա,— կանչեց Մկրտիչը:— Մեր այբուբենը չգիտե՞ք,— Մկրտիչը ճոճեց բռունցքը:— Երկաթագիր է...

— Այո, — տխուր ժպտաց տիկինը:— Միայն Այս դժվարություններից պիտի դուրս ելնեք:

— Դուրս կգանք,— հուզվեց Հասմիկը:— Եսպիսի՞ դժվարությունների տակից ենք դուրս եկել...

— Այո,— ասաց տիկինը,— նախաճաշին խումբեն դրամ հավաքեցինք Ղարաբաղի

օգնության համար:— Նա գլխով ակնարկեց տղամարդուն:— Տասներեք դուլար տվեց:

Երիտասարդները ներս մտան, թշնամանքով նայեցին նրանց, վերցրեցին առաջին պատահած սեղանը, դուրս տարան:

***

Նկարները պատերին, իրենց տեղերում էին: Լուսամփոփը, թախտը՝ նույնպես: Փոքրիկ սեղանի ու բազկաթոռների դիրքը փոխված էր: Արվեստանոցը հավաքված, մաքուր էր, նախկին փնթիության հետքն անգամ չկար: Պատից կախված բարձրախոսից մեղմ երաժշտություն էր հնչում: Բախ՝ «Հովվերգություն»: Սաքոն մոլբերտի մոտ կանգնած նկարում էր: Արվեստանոցի դուռը զգույշ բացվեց, ներս մտավ Հասմիկը. հագուստն ուրիշ էր, սանրվածքն՝ ուրիշ, դեմքի ժպիտը խաղաղ էր, առինքնող: Սաքոն Հասմիկի մուտքը չնկատեց՝ շարունակեց երբեմն աչքերը կկոցելով նկարել: Հասմիկը հուշիկ քայլերով առաջ եկավ, նստեց բազկաթոռին: Նրան, երեւի, հաճելի էր արվեստանոցի Այս մթնոլորտը՝ գոցեց աչքերն ու բավականին երկար վայելեց: Երաժշտության ավարտի հետ բացեց աչքներն ու շշնջաց,

— Մողիլիանի՛...— սպասեց մի պահ ու քիչ ավելի բարձր,— Մողիլիանի՛...

— Եկա՞ր,— մոլբերտից կտրվելով Հասմիկին նայեց Սաքոն:

— Հովվերգություն է, իղիլիա,— ասաց Հասմիկը:— Չեմ խանգարում... Սաքոն չպատասխանեց: Մեղմ ու անուշ ժպտաց Հասմիկին:

— Ի՞նչ ես նկարում...

— Բեգ:

— Մերկ ու մաքր՞ւր ես նկարում...— Հասմիկի հայացքում աղերսանք կար:

— Մերկ ու մաքուր...

Արվեստանոցի դուռը բացվեց, ներս մտան Սաքոյի կինն ու աղջիկը: Հասմիկը դանդաղ ոտքի ելավ:

1992թ.